

СЛОВО ПРОСВІТИ

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТИЖНЕВИК

26 (403), 28 червня — 4 липня 2007

**«ДЕНЬ ПРИЙНЯТТЯ
КОНСТИТУЦІЇ
УКРАЇНИ
Є ДЕРЖАВНИМ
СВЯТОМ —
ДНЕМ КОНСТИТУЦІЇ
УКРАЇНИ».**

**Конституція
України,
стаття 161.
ВІТАЄМО З 11-МИ
РОКОВИНАМИ!**

**НА ЯРМАРОК...
ПО ОСВІТУ**

Ульяна ГЛІБЧУК

А якби вам довелося відповідати на нібито просте запитання: що у вашому житті значить ріка? Гм-м... Щонайменше мали б замислитися і згадати ріку дитинства...

На Видубицькому човниковому ропі журналіст знімальної групи програми НКТУ «Далі буде» запитував те саме. Зашкарублі на сонці річкові вовки відповідали неохоче і якось на один копил. Мовляв, ріка — це і є життя. Журналіст хотів деталей, філософії, він спонукав цих неговірких чоловіків до красномовства, а вони лише знімаючи стинали плечима... Для мене у цій фразі було щось заворожуюче, наче вступ до медитації... Ріка — це і є життя, ріка — це і є життя... Подивіться на свої зап'ястя, доторкніться до скронь: ріка нуртує в кожному з нас...

Знімальна група на видубицькому ропі з'явилася не випадково. 1 липня в Україні відзначають День річкового флоту. Вочевидь, в історичній програмі «Далі буде» громадянам більш розгорнуто розкажуть про минуле цього явища, а відтак, що з нього залишилося. Сюжет на човниковому ропі біля Видубицького монастиря має подбати лише про окремі фрагменти: день життя людей і човнів. Тих, які вони довели до пуття власноруч. Так звані «пихкалки» або ж «плавдачі». Кожна — прояв індивідуальності господаря. Ось помпезніша, з «наворотами» — дерев'яна оббивка, оксамитові штори, а ця — сухенька робоча конячка... Хтось перебуває у них вихідні, а хтось літує до вересня. Коли пливеш вранішнім Дніпром, то вже чуєш здалека: пих-пих-пих... Тихий повільний хід немов сповіщає житейське правило: поспішай повільно.

Спочатку люди сахаються камери і ховаються за брилями, кепками або за чорними розкуроченими двигунами... У них робота, а тут, бачте, чіпляються з дивними запитаннями. Наче Господь вдихнув життя для того, аби люди бавилися у питання-відповіді. Хто зна, може, саме такий плин мислі промайнув у цього чорношкірого відмазату чоловіка. Оператор і далі б не «від-

РІКА — ЦЕ І Є ЖИТТЯ...

пускав» з об'єктива його невдоволене лице, якби не з'явився ефектніший кадр. Із-за горизонту, у хмарці диму виповзла старезна амфібія... «Ще часів Другої світової. Вона б і сьогодні плавала, якби не пробоїна...» Посеред її зеленого черева справді зяяла діра... Незважаючи на вік, амфібія має поважний статус. Із її допомогою човни спускають на воду. Наче на замовлення знімальної групи, металевий корпус закрипили на двох широких пасах, закрипила лебідка, і амфібія, розгойдуючи човен у повітрі, пошкандибала до берега. Камера цілилась уважним оком, а човен поволі опускали на воду... Цікаві будні.

Теперішній видубицький роп — то вже бідацькі рештки того, що було. Якихось триста човників замість тисячі. Триста човників не триста спартанців. «Іхні власники здебільшого пенсіонери, інваліди... Люди, які народилися і постарили на ріці й без неї вже не уявляють життя». Поруч, немов за демаркаційною лінією, причал для «товстосумів». Там швартують океанські катери, яким непогано і у водах Дніпра. Вартість окремих монстрів зашкалює за кількості тисяч американських доларів. «Вони з'явилися поступово, — заговорив раптом сторож Степан. — Спочатку було кілька десятків, а тепер більше ніж наших». Ціла армада — чотириста чи п'ятсот дорогезних суден, які нахабно витісняють маленькі човни. Видубицьким ропом пішла чутка, що роп уже приватизували. Хтось купив: «Пінчук або Табачник...» Амасторські судна та іхні господарі мусять забратися з нажитого місця. «Таке вже сталося з «шостим» ропом, просто прийшли і сказали: «Щоб ваші примітивні корита більше сюди не причалювали. Хіба що придбаєте щось нове...» Панове, купіть собі катер за півмільйончика. За годину він зжирає 50 літрів палива! Купіть, не пошкодуєте...

Євген, режисер за фахом, а за філософією та способом життя старий річковий вовк, зізнається: ніколи не знав, що таке класова ненависть, а тут несподівано відчув. «Тільки поглянути у їх бік і щось немов закипає. Вони ж поводяться, як нелюди. Якщо у власника «плавдачі» посеред річки заглохне мотор, то ця швидкокрила потвора замість допомоги навпаки — прореве біля самісінького борту. Хвилю здіймає таку, що заледве втримуєшся на плаву». Коли товстосум по саме горло відкачавшись, ступає на берег, його «матроси» починають виполіскувати шампунями «лайнер». «Недавно тут водились ось такі лини, — сторож Степан якнайширше розводить руки, — а тепер — катма, не люблять лини шампуню...»

Начебто всі ми люди, але сусідство цих безпардонних нуворішів — неприємне. Та ще й спогади... У хаотичні дев'яності на видубицькому ропі в подібному дорогезному човні перестріляли всю сім'ю. Бандитські «розборки»... Сторож Степан каже, що потім, на покаяння, кривдники викопали поруч криницю. «Вона і тепер є, але ніхто до неї не ходить, бо вода в ній іржава, наче кров...»

Річкові вовки розговорилися: «Васю, а пам'ятаєш...» У мовному потоці спогадам не вистачає місця. Штовхаються і відтісняють один одного. Світлі, веселі, смішні, вони ніби намагаються заповнити собою весь простір, аби і півдумки не прослизло стосовно того, що видубицький роп скоро зникне.

Дніпро і справді буде втрачений для цих простих людей, якщо вони лишаться байдужими, бездіяльними і житимуть за принципом: моя хата скраю. Він і справді буде втрачений, якщо совісні (якщо такі лишилися) політики не допоможуть цим річковим спартанцям у їхній боротьбі за місце під сонцем.

4

КОСОВИЦЯ

15

**Добровільні пожертви
«На Кобзареву Церкву»:
МБФ «Українська Родина»
Р/р № 26045200145101
в Подільській філії АКБ «Київ»,
МФО 320401 ЗКПО 21709106**

УСЬОГО НА РАХУНКУ ТАРАСОВОЇ ЦЕРКВИ — 814 766 грн. 00 коп.

МАЙДАНИ І КОРУПЦІЯ

Євген ЯЩЕНКО,
м. Коростень Житомирської обл.

Наприкінці квітня один із моїх друзів, киянин, надіслав листа, в якому поділився спостереженнями за станом справ на київських майданах. З-поміж іншого він сказав: “Людей понавозили багато і з усіх усюд, і вони, одробляючи отримані грошенята, часто вистоюють на обох майданах необхідну кількість годин, але далі цього діло не піде: всі розуміють, що немає за ким іти (на барикади, в бій, у світле майбутнє), отже, спокійно сідають у поїзди й автобуси і роз’їжджаються по домівках. Спілкуватися з ними — неабияка втіха: люди не приховують, що заробляють на хліб насущний, обмінюються інформацією, де більше платять і підводять під власну поведінку “марксистський базис”: “все одно ці гроші вкрадено у нас, а значить...”

Як бачимо, результат польових досліджень українського “майдану” кореспондент спромігся викласти лаконічно і просто. Найкращою відповіддю на такий лист було б його оприлюднення. Натомість спостереження друга заслуговують коментарів і дають можливість зробити деякі висновки. Насамперед мусимо визнати, що епоха ідеологічних революцій в Україні скінчилася. Наші революції (за формою — виборчі кампанії) виродилися у бізнес-проекти. Але абсолютна тожність революції “бізнес-проект” перетворює її на театр абсурду. Так званий процес демократичних виборів zdeградував до роздачі хабарів соціальним класам. Купівля електорату перетворилася на різновид капіталовкладень. Очевидно, що після таких “майданів” установка на хабарництво стане домінуючою ознакою пострадянських мешканців. Жодний персонаж із тих десятків тисяч, що пройшли через наметові містечка і майдани, не стане боротися проти корупції чиновництва на місцях. Якщо ситуація дозволяє олігарху закупити 10 тисяч демонстрантів ціною по сто гривень за людину-день, то це означає, що він купить і державного службовця за відповідну ціну, коли виникне така потреба.

Якщо народна маса продається, не відаючи докорів сумління, то чиновництво тим паче не знатиме сумнівів, беручи хабарі з ранку до вечора. Але навіть не в цьому найбільша біда. Заплативши обивателю тінновими грішми за участь у демонстраціях, маніфестаціях, пікетуваннях тощо, організатори акцій роблять його співучасником корупційного діяння, тобто злочину. Саме тому обивателю як суб’єкт, забруднений у корупційних діях, мусить поводитись на майданах стримано й обережно.

У демонстранта варто дізнатися:
— Скільки тобі платять за один день участі в демонстрації?

— Хто безпосередньо передає тобі гроші до рук?

— Того добродія, що роздає гроші, доцільно запитати:

— Від кого він сам отримує гроші для демонстрантів?

Припустимо, він отримує гроші у того, кого називають польовим командиром майдану, тоді польового командира покликати до відповіді:

— Скільки польових командирів задіяно в акціях?

— Хто вони?

— В якій касі польові командири отримують гроші?

— Хто виконує роль головного касира?

Якщо польовий командир відповідь на ці запитання, тоді голов-

Фото Олександра Литвиненка

ного касира необхідно спитати:

— Яким чином з’явилась у нього в касі готівка у кількості десятків мільйонів гривень?

Безумовно, що ці кошти мають тіннове походження, тобто власники коштів приховували їх (чорний нал) від оподаткування. А ухиляння від податків — це кримінальний злочин.

Попередній висновок звучить так: сьогодні в основі будь-яких

демократичних за формою майданних акціях, що проходять під прапорами будь-яких політичних партій, лежить злочин.

Додаткові висновки.

1) Сучасні політичні партії України це, фактично, підрозділи регіональних мафій партноменклатурно-комуністичного походження. Вони хочуть і надалі керувати плином подій, перебуваючи в тіні, тримаючи все під невидимим контролем. Завдяки їхньому тінновому керуванню за три останні революційні роки на Хрещатику не розбили жодної шибки. Якщо через необачність демонстрантів розіб’ється хоч одна шибка, вітрина чи скляна двері, це використають як сигнал для застосування силових методів, арешту польових командирів і проведення допитів, під час яких слідчі мусять ставити перед ними наведені вище запитання.

2) Сьогодні на майданах ми спостерігаємо не конкуренцію партійних програм, а змагання акул тіннової економіки.

3) Новонароджена традиція закупівлі демонстрантів, наймитів капіталу, руйнує моральні основи суспільства. Підкуплена народна маса втрачає суверенітет совісті й стає

пасивним об’єктом купівлі-продажу. Олігархи отримали можливість переганяти демонстрантів з майдану на майдан, як отари з пасовища на пасовище. Коли народна маса почне гедзатись (що малою-мовірно), її скажуть: визначати ціну на твої послуги — то наша справа, а не твоя. Зрештою, “активісти” розберуться, похнюпивши голову, тому що, отримавши платню за імітацію політичних уподобань, утратять моральне право на протест. І правоохоронці, відчуваючи сверблячу в гумових палицях, мріятимуть про ту хвилину, коли пролунає довгоочікувана команда лупцювати негідників.

Отже, питання часу не в тому, хто переможе у боротьбі за колосальні природні ресурси України, коаліція чи опозиція, а питання в тому, яка психологічна установка згубніше позначиться на перспективах України як держави, — корупційний цинізм олігархів чи корупційний прагматизм народної маси?

Руйнування моральних принципів завжди приводить до сумних наслідків: методика поведінки олігархічних груп з українським електоратом нагадує політику більшовиків стосовно українського села.

Фото Олександра Литвиненка

ЧОТИРИ УМОВИ ПРОЗОРИХ ВИБОРІВ

Ігор КАГАНЕЦЬ

Народу цікаво знати професійний, майновий і етнічний статус кандидатів у законотворчі органи.

Нові парламентські вибори в Україні рекламуються як очищення Верховної Ради. Про це говорять навіть американський посол! Тобто на попередніх виборах Парламент так запаскудили, що сьогодні його треба негайно очищати. І це при тому, що вибори 2006 року були визнані прогресивною світовою громадськістю мало не зразковими. Ось такі парадокси демократії. Очевидно, що нині не йдеться про реформування Системи. Повинні лишитися непорушними безвідповідальність, безконтрольність і безкарність владної верхівки. Натомість має відбутися чергова ротация, тобто деяка зміна конфігурації кланів навколо “державного пирога”. Опозиційні оптимісти кажуть, що це не погіршить ситуації. А якщо відбудеться розрекламоване очищення, то, може, навіть і поліпшить. Головним недоліком виборів-2006 була їхня непрозорість. Хоча рік тому всіх нас переконували, що вони були безпрецедентно прозорими. Але сьогодні, перед новими виборами, виявилось, що прозорість була, але якась неконкретна. Кажуть, люди обирали “кота в мішку” в “темній кімнаті”.

Панове політики, ви справді хочете

те конкретної прозорості? Щоб люди знали, кого вони обирають? Чесно? Так цього неважко досягнути. Без жодних додаткових витрат із бюджету. Треба лише для кожного фігуранта виборчих списків оприлюднити три прості факти його життя.

По-перше, професійний статус кандидата. Нам просто цікаво знати, хто буде творити для нас закони: економіст, юрист, поет, загосп, водій чи тілоохоронець. По-друге, майновий статус кандидата і його родини. Суто для загальної орієнтації: це мільйонер чи мільярдер? Власник заводу чи лише своєї квартири? По-третє, етнічна належність батька й матері. Дедалі зростаючий інтерес до етнічних культур — загальноєвропейська тенденція. До того ж це спонукає партії враховувати етнічну різноманітність електорату. А для повної, конкретної прозорості виборів треба подивитися на кандидатів в найменш 5 відкритих зустрічей із виборцями. Яка ж демократія без прямого спілкування з народом? Про ці зустрічі має бути своєчасно, бодай за три дні, повідомлено в ЗМІ. Щоб люди встигли підготуватися до щастя ширшої розмови зі своїм потенційним обранцем.

Звісно, що згадані 4 обов’язкові вимоги до кандидатів повинні увійти в новий виборчий закон. І точно увійдуть, адже політична еліта енергійно прагне очищення, прозорості й демократії. Так, еліто?

ПСИХОАНАЛІЗ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЙНОСТІ

Володимир ФЕРЕНЦ,
м. Івано-Франківськ

Політичні гумористи пропонують геть переписати Конституцію, очевидно, маючи в кишені ще дотепніший варіант, аніж конституційна реформа Мороза. Хто переписує? У касу переписувачів нових людей не допускають. Одні з великими сподіваннями чекатимуть нової Конституції, а в цей момент інші вписуватимуть в її проект пункти про другу державну мову, фактичне позбавлення Президента залишків повноважень і знищення центральної влади з допомогою так званої реформи самоврядування і перевіреного гасла “Вся влада Радам!” А для когось — це нагода непомітно опустити перехідні положення стосовно виводу російського флоту з Севастополя чи увіковічення іншого універсального символу колонізації українців. Час, небезпечний політичними сюрпризами та ініціативами досвідчених фарисеїв. Психодіагноз цього моменту дуже простий. Ми були свідками того, як різні політики і майданні маси українського суспільства абсолютно по-різному тлумачили укази Президента і Конституцію. Дехто з добрими намірами чи з лукавством каже, що треба змінювати всю правову базу державності. Цей шлях докорінних змін правових текстів абсо-

лютно хибний і є дорогою до пекла чи то пак до української “руїни”. Текст Основного Закону справді не витримав польових випробувань в умовах політичної кризи з двох причин. Конституцію нерозумно змінено, її статті розуміють, напевно, не більше п’яти відсотків населення. Діагноз очевидний — нація ще не відновила традицій національної державності й на цьому етапі спроможна сприйняти лише простий і однозначний текст Основного Закону. Великий гріх політиків у тому, що вони нахабно використовують цей слабкий момент у житті власного народу для нагромадження надбаватств і захоплення абсолютної влади. Деякі навіть не проти запродати національні інтереси іншим державам, вважаючи народ нездатним свідомо скористатися власним конституційним правом. Абсолютно помилкова поведінка політиків, наближених до народу, досі будувалася на ілюзії, ніби мудрий і сильний народ самотужки здатен подолати інформаційне бомбування сучасних фарисеїв і навести лад у державі волею єдиного джерела влади точно за Конституцією. Діагноз другий — лише політичними способами наблизити народ до життя за Конституцією і запровадження верховенства права нереально, адже суспільство інформаційно подолане, нервово виснажене і ще

не готове до складної і нової ролі суспільства громадянського. За існуючої виборчої і політичної системи не може бути навіть авторитетної політичної сили з такою місією.

Є непогана ідея створити національну авторитетну недержавну комісію із спрощення і однозначного прочитання Конституції. В цій комісії не повинно бути фахових правників. З часом, коли органічний, близький народові правовий державотворчий процес дасть позитив, він увійде в українську традицію і наступне ускладнення правничих формул у сфері державного будівництва вже ніхто не зможе використовувати як страшну інформаційну зброю проти українців. Україні потрібна особлива Конституція, із засобами запобігання розвалу держави на вірець правил безпеки на атомних станціях. Тобто прості зрозумілі правила й персональна відповідальність влади. Колективна відповідальність типового українського парламенту для народу, який ще не засвоїв правил демократії і законів світового змагання націй, — це постійна небезпека кризи політики й державного будівництва.

Усе вирішуватиметься не 30 вересня, а на короткому відтинку часу до цієї дати, яку вже ніхто не змінить, хоча може статися непередбачуване.

Володимир ПРОЦЕНКО,
спецкор “Слова Просвіти”

ЛИСТ ТРЕТІЙ

ПРОБЛЕМИ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМУ І СЕВАСТОПОЛЯ

Нинішні соціальні, духовні й релігійні особливості Севастополя через кризу влади в Україні залишаються поза увагою. Сучасна міська політична думка гостро потребує широкомасштабної трансформації до загальноєвропейських цінностей та аналітичних оцінок фахівців, проєктів політиків, розробок учених-аналітиків.

Переважає ж більшість нинішньої правлячої еліти Севастополя складається з представників Партії регіонів, КПУ і ПСПУ, має проросійське спрямування і спирається на підтримку московських політиків. Вона є фундаментом майбутнього тоталітарного диктаторського режиму і в будь-який час готова проголосити Крим частиною Росії.

Знецінений і Севастопольський військовий полігон. Він дає можливість Російській Федерації вигідно його орендувати для Чорноморського флоту, здійснювати вороже-ідеологічні й субарендно-бізнесові проєкти. Севастопольська інтелігенція, політики і громадські діячі, які відіграють важливу роль у формуванні громадської думки, в своїй більшості ще не готові проводити демократичні реформи. Отже, однією з проблем трансформації Криму до європейської спільноти є фактор існування антинаціональної, антидемократичної ідеології.

Державна підтримка політичних і громадських організацій демократичного спрямування і розвиток національних засобів масової інформації, поширення національної освіти — основа переорієнтації міської спільноти.

Найкращий спосіб поширення знань про демократичний світ — активна функція ЗМІ. Інформаційний простір заповнений книгами, газетами і телепроєктами з Росії, має чітку проросійську орієнтацію і зменшує рівень альтернативної поінформованості. Керівники місцевих ЗМІ, в тому числі — міський державний телеканал очолюють журналісти, що проходили гарт у ЗМІ Чорноморського флоту Російської Федерації. Генеральний директор СТБ з українським прізвищем Скрипниченко, колишній журналіст газети “Флаг Родины”, періодично запускає в ефір ідеологічно спрямовані відеопроєкти, створені управлінням пропаганди Чорноморського флоту сусідньої держави.

На початку цього року місцеві телеканали транслювали дискусійні передачі, на яких демократична думка долала тоталітарну, була переконливішою. Нині вони припинені, а натомість пішли в ефір висилання про афганську війну, благодійство російських царів і непристойні анекдоти єврейського клубу “Зелений змія”.

Іншим негативним формуванням поглядів міської спільноти є невизначеність державної політики щодо недавнього імперського поневолення народів і зокрема ставлення до російського шовінізму. В росіян України багато питань щодо їхньої долі, і тому в їхньому середовищі існують протилежні ідеології — нова націоналістична і стара імперська. Обидві ідеології не набули законодавчого підґрунтя і сприймаються супротивниками вороже. Представники обох течій стверджують, що їхня ідеологія — це порятунок України, і обидві спираються на досвід сусідів: одна — Європи, інша — Росії. Потрібно ще розуміти, що росіяни в Україні були провладною нацією і відчували себе на голову вищими від українців. Такими вони хочуть залишитися.

ЛИСТИ З СЕВАСТОПОЛЯ

“Просвіта” має вплив на всі громадські процеси

Хоч як гірко говорити, але виховання молодого покоління на імперському патріотизмі нині охоплює третину території України і може стати зародком чергових спроб сепаратизму.

Осереддя імперського лігва, на жаль, і є Севастополь. Ніхто в Україні не дивується антидержавним рішенням нашої міської Ради і її проімперській позиції. Це не викорениться доти, доки законодавці не поставлять державні органи в ті рамки, які необхідні для цілеспрямованого функціонування держави. Потрібно законодавчо передбачити критерії дотримання загальнолюдських цінностей при формуванні внутрішньої і зовнішньої політики держави та кримінальної відповідальності посадових осіб за аморальну політику, аморальну поведінку, аморальну критику. Політичні зради припинилися б одразу!

За всі роки незалежності України тільки Уряд Єханурова звернув увагу на українську культуру в Севастополі і запланував для неї невеликі кошти. Але уряд Януковича ці кошти направив на зміцнення столичних і державних мистецьких колективів. Проспівали і протанцювали 9 мільйонів! Сьогодні не потрібні показові акції, — необхідний матеріальний фундамент відродження культури. Українська культура в місті як ходила в старцях, так і лишилася в лахмітті — “Просвіта” в льоху, а інші громадські організації на задвірках.

Цього року міське об’єднання “Просвіти” виступило ініціатором проведення низки заходів: театралізованого дійства “Від Різдва до Водохреща”, конкурсу юних поетів і читців творів Тараса Шевченка, Всеукраїнського фестивалю дитячих ансамблів “Весна над морем”, вшанування пам’яті міського письменника Дмитра Вітюка, встановлення пам’ятника письменнику Вальку Кравченку, відкриття погруддя Т. Г. Шевченку в школі № 49, відкриття виставки народної вишиванки майстрині-просвітянки Наталії Бесащук, а також напрацювало важливі письмові звернення і протести щодо зневажливого використання державної субвенції на культуру, затвердження міською радою програми розвитку російської мови, недотримання ліцензійних вимог “Народним телеканалом” і багатьох інших. Інформувати про ці заходи міські проросійські ЗМІ відмовились. Навіть працівники українського культурно-інформаційного центру, де проходила виставка вишиванки, в телеінтерв’ю про партнерство з “Просвітою” зовсім не згадали, а виступ голови об’єднання, який практично організував захід, у телепередачах скоротили до статусу відвідувача виставки, бо їм не потрібне співробітництво і українська культура.

Просвітяни знайшли порозу-

міння з міським центром культури і мистецтв і провели фестиваль українських дитячих ансамблів на День міста. Севастопольці мали змогу побачити заключний концерт колективів “Полісяночка”, “Весняночка”, “Дружба”, “Арабеск”, “Карамельки”, “Молодичка”, та севастопольських “Сімен” і “Краса і мода”.

Сьогодні політика і діяльність проросійської міської влади зовсім несприятлива для нас, хоча ми маємо можливість “пробудити” частину місцевого населення і очолити похід за українську владу в місті. Міська рада це розуміє і одлучила українську громаду від участі в громадських слуханнях чи в роботі постійних комісій. Українці міста практично викинуті за борт бізнесово-підприємницьких і політичних проєктів. Без усеукраїнської допомоги культурно-історичний прорив залишиться нездійсненим.

Нещодавно доянка з партій блоку “Наша Україна” нараховувала до 50 активних членів, а нині вони мають по 500 активістів, що в перспективі стане найчисленнішим політичним блоком міста. Основою блоку є плекання молоді політичної еліти, орієнтованої на національну ідею і європейський вибір. І ось ці політичні партії державного спрямування не мають доступу до засобів масової інформації.

Із громадських організацій міста найбільш численною і впливовою залишається об’єднання “Просвіта”, яке щотижня обговорює, ухвалює і здійснює виконання нагальних культурних, освітніх і ідеологічних заходів. З ініціативи “Просвіти” і українських громадських організацій у місті раз на п’ять років збирається форум “Українська громада Севастополя”, який ухвалює рішення і рекомендації для органів міської влади.

Діяльність українців міста органами влади зловмисно не вивчається і не аналізується. Поки що тільки “Просвіта” має вплив на всі

громадські процеси. Бажано, щоб президентські структури звернули увагу на міжбласні шефські зв’язки між великими і малими національними громадами. Це необхідно для впровадження українських представників малих громад до органів влади.

Відсутність таких обґрунтованих досліджень сигналізує або про недостатню професійність нинішніх політиків, або про їхню байдуже ставлення до національної безпеки у формуванні власної міської політики.

Патріотичні партії та громадські організації міста, переборюючи цинізм міської влади, ладні делегувати до всіх гілок влади патріотів-реформаторів, готових працювати на духовно оздоровлену одиницю суспільства — вільного громадянина, захищати саме суспільство, де кожна родина була б національною твердиною, кожний дитячий заклад, кожна школа, кожний ВНЗ ставали ще й життєвою школою, окриленою високою духовністю.

У Севастополі є протистояння двох світоглядів: українського і російського. Переважна частина населення зорієнтована на Росію. Національний рух українців і кримських татар дедалі поглиблюється і спрямовується на підтримку цілісності України. Кримські татари, як і українці, розуміють плани Росії стосовно Криму. Найбільше єднання кримських національних сил відбулося під час “Тузлівської кризи”. Чорноморський флот перебував у бойовому стані разом із політичним “Російським блоком”, спілкою радянських офіцерів і багатьма іншими шовіністично-сепаратистськими організаціями. Тільки своєчасне привертання до Тузлинської проблеми уваги світової громадськості дало можливість дипломатично розв’язати кризу. Не менш загрозливими були недавні бахчисарайські події. Шовіністи навмисно нагнітають міжнародні конфлікти, а потім українську владу залякують кримськими татарами. Кримські українці й кримські татари давно порозумілися.

Дружній крок до суспільної солідарності між (поки що!) українською діаспорою Севастополя і російською більшістю через взаємне поцінування культур, представлення рівних можливостей, нівелювання ідеологічних розбіжностей і збалансування мовної проблеми дасть безперечні умови трансформації Севастополя до Європейської спільноти.

У Севастополі вже є непоодинокі зразки співпраці серед літераторів, працівників культури, освіти, є порозуміння в міжнародних питаннях між громадянами. Це духовна революція знизу. Амбіційні політики лишаються поза нею.

ДЕНЬ ЄВРОПИ В ЯЛТІ

Віктор ХОМЕНКО,
Крим

Планується, що в “літню політичну столицю України” 30 червня прибудуть представники всіх 27 країн-членів ЄС. На набережній уже готуються розгорнути “Європейське містечко”, працюватиме павільйон представництва Європейської комісії, відкриється виставка, присвячена 50-річчю підписання Римського договору про створення Євросоюзу. “За всю його історію День Європи в Криму відзначається вперше, і нам особливо приємно, що свято відбудеться саме в чарівній Ялті”, — підкреслили в міськвиконкомі, який став організатором цього значного заходу разом із посольством Європейського Союзу в Україні.

ЗРОСТАЄ ІМІДЖ УКРАЇНСЬКИХ ВИН

Це відзначили в Національному інституті винограду і вина “Магарач” учасники авторитетного міжнародного конкурсу алкогольної продукції “Ялта. Золотий грифон-2007”.

Представники міжконтинентального журі з дев’яти країн оцінюють 185 зразків виноградних, плодово-ягідних і ігристих вин, коньяків, бренді, горілок і міцних напоїв понад 60 країн підприємства держав не лише пострадянського простору, а й Італії, Ізраїлю, Німеччини, Румунії, США, Франції.

Конкурс очолюють генеральний директор Міжнародної організації винограду й вина (МОВВ) із центру в Парижі Федеріко Кастелуччі та директор “Магарача”, член-кореспондент Української ААН Анастолія Авідзба. МОВВ — найавторитетніша у світі організація виноробів, створена 1924 року, об’єднує 43 країни-учасниці й чотири країни-спостерігачі. Україна здавна є повноправним членом МОВВ. Ця міжурядова організація досліджує гатунок вин і міцних напоїв для захисту інтересів країн-виробників винограду й вина, а також задля поліпшення умов міжнародної торгівлі й вироблення заходів боротьби з алкоголізмом. Стандарти й правила МОВВ мають юридичну силу під час міжнародної торгівлі виноградом і вином, а також в арбітражних спорах.

Конкурс триватиме тижень, а завершиться традиційним нагородженням кращих вин планети Гран-прі, медалями і дипломами престижу. Під час дегустацій і нарад провідних фахівців галузі йдеться про розвиток виноробного виробництва в Криму й інших регіонах плекання вина України, про можливості й перспективи взаємовигідного співробітництва не лише з французькими й італійськими колегами у сфері виноградарства й виноробства. Адже давно визнано на різних престижних міжнародних виставках: чимало марок вітчизняного вина не поступаються тонким і вишуканим смаком та іншими характеристиками і якістю найвідомішим винам країн традиційного виноробства світу.

“Севастопольські козаки” — виступ дитячого ансамблю

● ВИЩА ШКОЛА

Святослав МІЗЕРНЮК
Фото автора

— Що таке академічна мобільність і які переваги має сучасна європейська освіта? Це знання мови, інший погляд на світ, плюси у кар’єрному зростанні та працевлаштування в Україні? А може, поїхавши в іншу країну, студенти намагатимуться там залишитися? І чи Ви не боїтеся цього?

— Академічна мобільність — коли студенти їдуть навчатися на один чи кілька семестрів за кордон, а потім повертаються в Україну. Я гадаю, що держава має перейнятися тим, щоб створити для молоді сприятливі умови у своїй країні і тоді не буде відпливу інтелекту. Це справді велика проблема, бо трапляється так, що студенти їдуть у Європу, шукають собі роботу, працюють там і не повертаються в Україну. Але академічна мобільність відразу означає навчання на певний період — з поверненням додому. І ми у ВНЗ маємо створювати такі умови, щоб і до нас приїздила на навчання молодь з інших країн, адже українська освіта дуже ґрунтовна.

Є два типи студентів, які їдуть за кордон, — набути життєвого досвіду, досконало вивчити мову, побачити тамтешню культуру і те, як у світі навчаються студенти, а також пожити тим життям... Це теж дуже важливо, бо то — неформальна освіта. І хоч вона не завше визнана університетом, але такі знання корисні, тому що вони збагачують молоду людину. Однак є люди й з іншими поглядами на життя, орієнтовані на кар’єру, — це зазвичай студенти останніх курсів, аспіранти. Тому програми академічної мобільності більш зорієнтовані для магістрів, аспірантів, молодих науковців та викладачів. А Європа надає для них чимало можливостей...

— Яку основну мету ставить Ваше студентське об’єднання? Тільки інформаційну, щоб студенти дізналися, куди і як поїхати на навчання за кордон? До речі, нинішній Форум — це перша ластівка, щоб розповісти про себе і чи є певні напрацювання?

— Такий захід проводиться вперше. Насправді ж не так важливо заявити про себе, важливо дати інформацію студентам, тому що вони чули про академічну мобільність, але не знають на практиці, що це таке.

У Європі щороку 150 тис. сту-

НА ЯРМАРОК... ПО ОСВІТУ

Кожен студент мріє про добру, ґрунтовну освіту. Як і про те, щоб його знання, диплом були гідно пошановані в Україні і в світі.

Щоб удосконалити свої знання, побачити світ, студенти із задоволенням поїхали б на навчання за кордон. Але ж це так дорого...

Насправді нині є чимало можливостей учитися десь у Європі, і зовсім безкоштовно! Навіть отримувати у тамтешніх університетах стипендію. Франція, Німеччина, Фінляндія, Великобританія, Ірландія, США, Японія і багато інших країн запрошують нашу талановиту молодь на навчання.

Пересвідчитись у цьому, ознайомитися з пропонованими грантами та програмами міг кожен охочий, хто завітав на Інформаційний ярмарок. Він відбувся у Національному технічному університеті України “Київський політехнічний інститут” під час Форуму академічної мобільності. Ці заходи організувало Наукове товариство студентів та аспірантів (НТСА НТУУ “КПІ”).

Академічна мобільність — один із головних принципів Болонського процесу. Її суть: створити єдиний європейський науковий простір для студентів, викладачів, науковців завдяки їхньому вільному пересуванню, з метою навчання, викладання, проведення наукових досліджень.

Щоб довідатися детально, що таке академічна мобільність і які переваги та переваги, а, може, й проблеми надає ця нова форма співпраці в освітній галузі між Україною і Європою, — ми звернулися до Ірини РУДЬ. Пані Ірина — один із організаторів цього Форуму, член НТСА НТУУ “КПІ” та європейської організації “AEGEE”.

дентів мають реальну можливість навчатися завдяки різним програмам обміну (Erasmus, Tempus, Socrates...), які фінансує Європейська комісія. В Україні також ніби є всі умови, щоб і наші студенти їхали на навчання, або навпаки, щоб ми приймали студентів з Європи. Але результат у нас незначний. Це пояснюється малою ініціативою навіть серед студентів, які бояться, що така “затія” надто дорого коштує, до того ж, досить часто наші студенти не мають інформації про гранти. Але є чимало програм, за які не треба платити, а навпаки, можна одержувати стипендію, яку фінансує і Європейська комісія, і окремі приватні компанії, наприклад DAAD. Чимало студентів нашого ВНЗ скористалися цим і їздили на навчання за кордон. Тож ідея форуму, який відбувся у КПІ, практична: поінформувати та розповісти, як “протоптати” стежку і до кого звернутися, щоб одержати грант. Цим безпосередньо і займається наш відділ академічної мобільності, який акумулює всю інформацію і допоможе зорієнтуватися в її різноманітності.

— І у XXI столітті світ не досконалий! Дуже легко у чужій країні втрапити в халепу. Чи Ви

відслідковуєте, як ведеться за кордоном нашим студентам?

— Безпосередньо наше Наукове товариство цим не займається. Але ми співпрацюємо з різними європейськими організаціями. У Європі це — ESN (Erasmus student network), яка вирішує проблеми, що виникають, та робить усе, щоб студенти залишалися задоволеними своїм перебуванням за кордоном.

— Ви згадували про ґрунтовність нашої освіти. Можливо, її рівень незаслужено нівелюється?

— Якщо зважити на те, скільки відомих людей закінчили хоча б наш ВНЗ, то у нас справді є чого почитатися... Студенти з Європи просто не дуже знають про це. Хоча нині майже кожен факультет має свій сайт. Гадаю, що і з Європи, і з української діаспори студенти охоче поїхали б до нас навчатися. На жаль, для них не створено достатньо умов.

— Отже, поки що з Європи до нас по знання не приїждять. Що потрібно зробити, аби змінити ситуацію?

— Результат залежить від декількох чинників: фінансування, ініціативи з боку студентів і з боку

закладу. Ми отримуємо листи з інших університетів, зацікавлених у нашому партнерстві. Але річ у тім, що і сам університет має подавати ініціативу, щоб таке партнерство налагодити. Адже освіта не повинна бути закритою.

Отже, Болонська система має не так змінити нашу освіту, як допомогти їй вписатися у загальноєвропейський освітній та науковий простір вищої освіти.

— А що ж держава? Адже гарна освіта коштує дорого. Чи підтримує вона Ваші проекти фінансово? Що студенти чекають від влади?

— Звичайно, нині дуже важко з фінансуванням, університет КПІ має гроші, але їх не вистачає на всі наукові поїздки. Поки що так, як у Європі, коли студенти подають заявки і їм одразу оплачують витрати, — у нас не практикують. Було б добре, коли б у наших університетах створили умови для прийому студентів із ЄС. Головне — це проживання, мова викладання лекцій, а також деякі зміни у навчальних планах... Адже, за Болонською системою, студент сам формує свій навчальний план. Для цього створюється система кредитів ECTS (європейська система пере-

несення кредитів), завдяки чому студент може почитися в одному закладі, потім приїхати додому і там йому зарахують те все як предмети, дисципліни, які він пройшов. Тепер у КПІ перші, другі й треті курси вже навчаються за такою системою.

Оскільки Болонський процес — європейська ініціатива, то фінансування на ці програми йде здебільшого з Європи, від Європейської комісії. Тож і проведення конференції ми здійснювали завдяки європейській програмі Tempus та деяким спонсорам в Україні. Наш університет забезпечив учасників заходу житлом. Оскільки ця конференція готувалася у надто стислі строки, то за фінансовою підтримкою до Міністерства ми не зверталися. Хоча, впевнена, воно нам допомогло б. Тим паче, що у Міністерстві є департамент європейської інтеграції.

Раніше освіта була лише суто національною. Тепер, коли політичні й географічні кордони розкриваються, і самій державі має бути вигідно, щоб українці з вищою освітою були конкурентоспроможними на світовому ринку праці.

— Щиро дякую за розмову.

● ПРОДОВЖЕННЯ ТЕМИ

Петро АНТОНЕНКО

Наша газета вже розповідала про унікальну експедицію просвітянина з Чернігова Олександра Волощука. Торік він подолав кілька тисяч кілометрів по Сибіру, Півночі та Далекому Сходу, мандруючи автостопом, залізницею, по ріках, а також пішки. Метою експедиції стало вивчення історії поселення українців у Росії, іноді добровільного, частіше примусового — тюрми, каторга, заслання. Під час експедиції Олександр, молодий, але вже бувалий турист, мав також зустрічі з українськими громадами. Зібрано багатющий матеріал, спогади, архівні джерела. Усе це лягло в основу книги, роботу над якою просвітянин завершує.

І ось нова експедиція. Вона почнеться в липні. Маршрут — Курган, Тюмень, Тобольськ, Сургут, Ханті-Мансійськ, Нижньовар-

ПРОСВІТЯНИН ОЛЕКСАНДР ВОЛОШУК ВИРУШАЄ В НОВУ ЕКСПЕДИЦІЮ

ІЙ АМЕРИКУ ДЛЯ СЕБЕ

товськ, Новий Уренгой, Надим, Салехард, Воркута, Ухта, Сиктивкар, Котлас, Вологда.

Особливу увагу Олександр планує приділити вивченню історії будівництва так званої 501-ої бу-

дови ГУЛАґу, тобто “мертвої” залізниці Салехард—Надим—Ігарка, яку будували в’язні радянських концтаборів у 1949—1953 роках. Частину цієї недіючої залізниці від Надима до Салехарда (330 кіло-

метрів) він планує пройти пішки, щоб на власні очі побачити наслідки “ударного будівництва” та залишки таборів.

Через газету Олександр звертається до читачів — колишніх будівельників залізниці Салехард—Ігарка, в’язнів воркутинських, ухтинських, котласких таборів або їхніх рідних, чиї розповіді, спогади, фотографії, будь-яка інформація допоможуть автору в підготовці до подорожі та для подальших публікацій про участь українців у примусових роботах на Півночі в добу масових репресій.

Телефони Олександра Волощука: (0462)60-18-31 (домашній), (050)199-74-15 (мобільний).

Хто має родичів по маршруту — повідомте: Олександр їх може відвідати.

Ольга ВІЙТЕНКО

У Полтаві відкрився інформаційний центр “Вікно в Америку”, який діє на базі обласної наукової бібліотеки. Це один із 22-х подібних центрів в Україні. Посольство Сполучених Штатів уже надало понад 600 тисяч доларів для впровадження цього проекту в бібліотеках України. Виділено кошти на придбання меблів та обладнання, зокрема комп’ютерів із підключенням до Інтернету. Заступник голови Полтавської обласної ради Петро Ворона зазначив: “Інформаційний центр “Вікно в Америку” сприятиме руйнуванню хибних стереотипів щодо цієї країни і зближенню наших країн”.

● **МАНДРІВКИ ІСТОРІЄЮ
З ВОЛОДИМИРОМ
ЯВОРІВСЬКИМ**

Закінчення.

Поч. у ч. 15, 16, 18, 20, 21, 23, 24.

Завершую, братове українці, свою солодку працю — знайомити вас бодай із уривками рідкісного документа нашої історії — дорожніми записами молодого араба, архідіякона православної віри, сина патріарха Антиохійського Макарія Третього Павла Халебського, який залишив нам свідчення про ще козацьку Україну літа 1654-го. Спасибі тобі, великий арабе, який через триста п'ятдесят літ нашого рабства такий став нашим національним героєм завдяки українському прозаїкові, працелюбові й патріотові з Вінниччини Миколі Рябому. Ти, друже Павле, повернув нам святу сторінку нашої славетної історії, здебільшого замовчуваної або перебріхуваної ворогами-колонізаторами, ненаписаної нашими ледачкуватими й забудькуватими писарями, прихованої від нас застрашеними батьками та вчителями. Ця сторінка вже є, вона повернулася в нашу національну свідомість, і я щасливий, що разом з Миколою Рябим долучився до великої справи відновлення національної пам'яті українців.

Не ганьте мене, що в прочитанні книги Павла Халебського я додавав особисті елементи — таке дозволяється публіцистові, який пропускає час та історію криз своєю душою. А втім, до цього мене спонукав араб Павло Халебський.

Макарій і Павло з почетом і козацьким супроводом, кінними повозами перетнули Україну влітку, в червні-липні 1654-го від сотенного козацького міста Рашків до Путівля, побувавши чи не в усіх значних на той час українських поселеннях, що лежали на їхньому шляху.

“Знай, читачу, що по всій країні козаків, у кожному місті й у кожному селі, відразу коло мосту чи в середмісті, збудовано для їхніх бідняків і сиріт притулки, знадвору на цих будинках висить безліч образів. Хто до них навідується, подає милостину — не так, як у країні волохів та молдован, де вони жебрають по церквах і заважають людям молитися, через те, що їх багато; а скільки в країні козаків нещасних, один Усевішній Бог відає; це здебільшого осиротілі діти, голода; здається, найжорстокіше серце сповниться співчуття, як погляне на них. Нас дивувало, як вони опинилися в такому становищі за часів гетьмана Хмеля, коли запанували правосуддя й справедливості. Яким же було становище їхне за ляхів, які дерли з кожної душі по десять грошів щомісячно?”

Путівльський воевода пан Микита прислав одного зі своїх челядників розізнати про нашого владика патріарха в цих поселеннях. Тоді наш владика патріарх надіслав через нього листа з благословенням його панові, сповіщаючи, що загостює в нього завтра. З ним же відправили тяжарі при наших служках, бо, як ми вже згадували, ми брали безкоштовно від міста до міста повози й коней, бо наші коні укалічили, стали непридатними для подальшої подорожі.

Ми... зупинилися на ночівлю посеред чистого поля в повному спокої та безпеці; паші для коней було вдосталь, і так безпечно, що кожен мандрює самотою, хоч би мав із собою вози щирого золота”.

На хвилинку перерву монолог Павла Халебського, щоб ми позаздрили українцям, нашим предкам із XVII століття: ще тільки заходилося на союз України з Московією, без Білорусі, а в Україні з “возом золота” не боялися ночувати посеред степу, а сьогодні авторка слов'янського “лжесоюзу” Наталя Вітренко з Володимиром Марченком везли кілька десятків тисяч доларів для підтримки ентузіазму їхніх прихильників на Херсонщині, зупини-

лися, розімлівши, відійшли в куці на півгодинки, залишили машину на узбіччі, — і в них украли всю партійну касу. Вибач, Павле Халебський, що перебив тебе такою українською “сучасністю”. Продовжуй.

“Місто Путівль виразно забовваніло звіддалеки. Ми перетнули кордон землі козаків і прибули на берег глибокої ріки, названої Сеймом, яка вже є рубежем землі московитів”.

Усе! Україна, як рекли наші предки, уже “за шелом'янем”. Павло Халебський з батьком та прислугою пірнули в московитські простори, побували в московитських містах і селах, були в Москві, мали зустріч із царем московитів Олексієм. І стали верстати зворотний шлях через землю козаків — Україну.

І ось перший запис знову на українській землі, підсумкове, разуче і до краю щире враження про країну московитів уже в Путівлі:

“Тепер уже козаки везли нас далі від міста до міста на своїх повозах, поки не привезли до Прилук. З міста пішки вийшов зі своїми козаками назустріч нам полковник (ідеться про Петра Дорошенка, майбутнього видатного гетьмана, оспіваного в одній із найпопулярніших українських пісень багатьох поколінь “Засвіт встали козаченьки” — В. Я.). Ми зупинилися в знайомому помешканні й незабаром потрапили у вировисько великого ярмарку, який буває тут на празник Івана Хрестителя. Сюди з'їхалося багато купців, зокрема й грецьких, з Руме-

хіба що корінних обивателів, але усяк, як-от ми, хоч би він став володарем цієї країни, ніколи не перестане ніяковіти духом і тривожитися серцем. Навпаки, країна козаків була для нас немовби нашою, рідною землею, а її мешканці стали для нас добрими приятелями та людьми, як-от ми самі”. (Виділення моє — В. Я.)

Запам'ятайте ці слова, українці! Їх сказав не український (а ще, не приведи Боже, буржуазний!) націоналіст, а безсторонній іноземець, араб, який оповідає лише те, що побачив на власні очі. Запам'ятайте! І вище тримайте свою українську голову. Навіть у сьогоднішні часи сум'ять. Ще один фрагмент життя тогочасного Києва:

“Під урочистий подзвін усіх дзвонів наш владика патріарх поїхав своєю каретою до собору помолитися на прощання. Сюди зійшлися усі мешканці, і він прочитав

ПИСАРІ ТА ХРОНІКЕРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЖИТТЯ

лії, понавозили шовкових та бавовняних виробів, перських килимів, хусток, мусліну, білих вовняних габ та іншої всячини. Ярмарки в країні козаків улаштовуються круглорічно, за будь-якої пори; на кожен празник у тому чи тому місті неодмінно буває ярмарок, як це повелося ще за ляхів. Ми не тільки милувалися мальовничим видовиськом, а й купили на ярмарковій коней”.

Дорогий Павле, ти не повіриш, але навіть у часи комуністичної окупації України, коли кожна необхідна людині річ була недосяжним дефіцитом, — у Прилуках завжди кипів ярмарок, куди з'їздився люд із Чернігівщини, Київщини, Полтавщини, Сумщини, Білорусі. Від моєї Ядлівки це всього сімдесят кілометрів, і я з родиною та друзями не раз раював у вировиську прилуцького ярмарку, купуючи дзвінки дубові діжечки під соління огірків, помідорів, капусти, вишиті кралевецькі рушники, косу із замашним кіссьям, домашнє масло та рязжанку, заморожені в'юни, дешеві білоруські шарпетки та вудженину. Говори, Павле, говори:

“Цієї ночі ми спали на березі Дніпра цілковито задоволені й спокійні, бо тієї самої миті, як заглядели Печерський монастир, що вилискував банями звіддалеки, і як тільки обвіяли нас пахощі цієї квітучої землі, наші душі затрепетали з радощів і веселоців, серця наші розкрилися, і ми ревно та вдячно молилися Господові Богу”.

А ось найголовніший, базовий висновок при порівнянні двох країн, які відвідав араб Павло.

“Упродовж цих двох років перебування нашого в Московії замок висів на наших серцях, а розум було до крайнощів пригнічено й скуто, бо в цій країні ніхто не може відчувати себе хоча б трохи вільним і задоволеним, опріч

над ними відпущні молитви й поблагословив їх, бо всі вони сповнені великої віри до патріархів та їхніх відпущних грамот, і ніхто з них, ні вельможі, ні панотці мирські й монастирські, ні молодіці, ні бабки, ні дівчата, ні навіть маленькі хлопчики, не поминули, аби він помолвився над ними і поблагословив, та отримати з його рук відпущну грамоту, отож ми дивувалися з їхньої набожності, пошанівку й старання.

Деякі жінки, чиї чоловіки були п'яницями й маловірними, дбаючи про їхні душі, брали відпущні грамоти не тільки для себе, а й для своїх чоловіків, бо вважали такий дар найвеличнішим і найцілющим. Що може переважити такі чудові релігійні почуття, властиві не тільки киянам, а й, воістину, усім козакам у кожному місті й селі? Ми не мали наміру пробути серед них довше, та ми не могли інакше, бо вони плвли до нас плавом, запрудивши не тільки покої й двір нашого постою, а всі ближні й дальні підступи до нього, плвли з ранку й до вечора, безупинно й невідступно, і поназносили, за їхнім звичаєм, стільки хліба, що ми вже й місця для нього не знаходили.

...Проїхавши понад шість миль, дісталися великого міста, яке суперничає з Києвом своєю розкішшю й відоме в усіх цих краях як княжа столиця й місце перебування гетьмана. Ім'я його — Переяслав. Це місто — столиця й митрополія усіх міст і земель козацьких по цей бік Дніпра. Місто, як оповідають, ніколи, від часу свого заснування, не було підкорено, бо його не здобували силою зброї, але завжди за угодою... Коли ми під'їздили до Переяслава, назустріч нам вийшов полковник (Павло Тетеря) з царською корогвою, музиками, які гримали в литаври, вигравали на польських

флейтах, духовенством і всіма пєреяславцями з корогвами; хресною ходою, вельми пишно й урочисто, провели нас до нової великої церкви в ім'я Успіння Пресвятої Богородиці... Коли ми виходили з церкви, на знак великих радощів бабахнули з козацьких гармат, аж земля загойдалася.

Затим ми проїхали ще сім миль і прибули до міста, де постійно перебуває гетьман Хміль, а називається воно — Чигирин.

Відтоді, як переправилися через Дніпро, ми бачили обабіч шляху гори піску, тут піщані коси та кучугури вивисуються в людській зріст, наші коні геть охляли й падали. Усі околиці чигиринські також піщані.

Коли ми наблизилися до міста, молодший гетьманів син вийшов з процесією духовенства нам назустріч, і нас провели до дерев'яної довгастої церкви в честь Успіння Пресвятої Богородиці, що поряд з

хресною ходою... Тут, у Свято-Михайлівській церкві, Тимошева гробниця.

Тимошева удова, донька молдовського господаря Василя, декілька разів відвідувала нашого владика патріарха. Одягнута вона була достоту, як черкаська самітниця, у суконному, обшитому хутром очікові на голові, її супроводили черкаські та молдовські дівчата, одягнуті, як і вона, ніби черниці. У неділю вранці ми очинили після надранньої в її присутності поминання Тимоша. Над його гробницею, за їхнім звичаєм, висить велика корогва, на ній написано вельми правдоподібний портрет гетьманича — верхи на коні, з мечем у правиці та булавою в лівиці, а на передньому плані — мапа Молдови, країни, яку він пішов здобувати.

Нині, далеко від свого батька, матері, братів, свого народу, живе вона серед чужих людей, у двірковій свого чоловіка, який устиг спорудити довкола нього укріплення, а гетьман, його батько, будує нині на пагорбі, навпроти двірка, аби побільшити його пишноту, кам'яну церкву в ім'я Святого Пророка Іллі”.

Як Бог дасть мені здоров'я і тихого творчого часу — напишу роман чи повість про віце-гетьманшу, невістку Богдана і вірну жону Тимоша Хмельниченка, молдованку, дочку молдовського господаря Василя Лупула Розанду. Дивовижна постать в нашій історії, неповторна жіноча особистість! За її руку і серце навіть була війна між Україною та Молдовою, однак вийшла вона заміж за Тимоша не як рабиня, не як бранка, а сприйняла це, як Божий перст, поклик долі. Порівняйте її з нашою Роксоланою (навіть імена перегукуються!). Трагічна паралель. Не пригадую, в якого історика я вчитав, що згодом Розанда полишила Суботів і переїхала до прикордонного з Молдовою, вже згаданого нами, українського Рашкова, звідки й почав свою мандрівку Павло Халебський. На її маєток уночі налетіла бандитська ватага. Нібито вона мужньо відбивалася шаблею до останньої миті свого стражденого, але благочестивого життя.

“Цими днями до козаків дійшла чутка про те, що кримський хан сів на коня й виступає проти них. Вони неабияк утішилися цією новиною, готуючись належно зустріти хана. Коли ж наш владика патріарх поблагословив їх, прочитав над ними молитву, знову бабахнули зі всіх рушниць. А як проводжали нас, то трічі ставили своїх коней дибки, вважаючи, що це дає їм здоров'я та безпеку.

У понеділок, 18 серпня, ми подякували Богів за благополучну мандрівку землею козаків, виїхали з Рашкова, козаки провели нас і на прощання відсалютували з рушниць”.

Спасибі тобі, друже Павле, що ти денно і нічно записував усе, що бачив і чув у моїй благословенній країні. Дякую тобі через три з половиною століття за твій дивовижний педантизм і цікавість, неупереджений зір і розум.

Після твоїх відвідин у долі моєї нації було всього. Була ганьба і слава, були зрадники і лицарі-одчайдухи. Було жахливе колоніальне рабство, але були й колосальні спахи нашого невмирущого духу. Були в нашій стражденній історії Буланчук і Щербийський, але ж Мала Калнишевський, Мазепа, Шевченко, Франко, Стус, Гончар, В'ячеслав Чорновіл... Були спробні описаних тобою московитів (точніше, їхніх царів і вождів) винищити нас братовбивством, голодоморним геноцидом, концтаборами, сибірами, ядерними чорнобильями, але ми, брате Павле, є на своїй землі. Є і будемо тут завжди. Будемо тут нашими дітьми, внуками, правнуками. Ми станемо землею, але все одно будемо тут, бо тут — Україна!

Вірю, що колись помісна українська, державницька церква таки занесе тебе у свої святці й тим увіковічить твою нетлінну працю.

Амінь!

Тетяна АНАНЧЕНКО,
заступник голови обласного об'єднання
"Просвіта", член НСЖУ, лауреат VII Загальнонаціонального конкурсу "Українська мова — мова єднання", м. Одеса

Вони народилися у високоосвічених інтелігентних родин, які змушені були емігрувати. Батько Олега Ольжича — видатний український поет Олександр Олесь (Олександр Іванович Кандиба) як член уряду УНР з дипломатичною місією 1919 року виїхав до Берліна і повернувся в Україну вже не зміг. Батько Олени — професор Іван Шовгенов — видатний учений-меліоратор, відомий практикуючий інженер-гідротехнік, автор і організатор зрошення Туркестану та інших гідротехнічних споруд у Росії, 1918 р. переїздить в Україну, працює професором політехнічного інституту в Києві, стає організатором водного господарства України і з головою поринає у вир політичних подій. Він також став членом уряду молоді України держави. Після поразки УНР І. Шовгенов разом з армією відступає на захід.

І Олег Кандиба, й Олена Шовгенова після поразки УНР певний час змушені були залишитися в більшовицькому Києві — їхні родини не встигли виїхати. І діти "ворогів нової влади" сповна звідали знущання, страх і злидні.

Виховані у пошані до рідного слова, навчені грамоти з "Алфавіту віршами, написаними для сина", автором якого був батько, оточені любов'ю матері, Віри Свядковської, людини високої духовності, Олег змалку виявив свої здібності. У неповні три роки читав, а в п'ять уже написав п'єсу з козацьких часів. І то, певно, не випадково, бо в родині Кандиб існував культ слова, музики, живопису, рідної історії. Знав хлопчик і те, що його рід походив від корсунського полковника, згодом ніжинського полкового обозного Федора Кандиби, і що були вони спадковими дворянами, і що мали свій родовий герб (його можна знайти у "Малоросійському гербовнику" В. Лукомського та В. Моздалевського). Згодом Олег обрав собі псевдоніми О. Лелека, О. Світанок, О. Невідомий і цими іменами підписав ще в дитячі роки низку творів, які засвідчили неабиякий хист юного літератора. Вже потім, на еміграції, він стане О. Ольжичем, узявши псевдонім з княжих часів — таким увійде в українську поезію. А як політик-публіцист, культуролог та літературознавець виступатиме і під своїм іменем — О. Кандиба, і під псевдо Д. Кардаш, О. К., О. К-ба, О., Н. Сам, М. Запоточний, К. Костянтин та інші. У грозіві роки Другої світової керівник націоналістичного підпілля, який очолює Культурну референтуру, він матиме також кілька підпільних партійних псевдо, буде в червні-липні 1941-го формувати похідні групи українських патріотів, які вертатимуться в Україну з єдиною палкою метою — розбудити національну свідомість народу, повернути втрачену батьківщину свободу. Але недарма їх потім назвуть "трагічними оптимістами" — вони покладуть своє життя в офіру ідеї, якій тоді не суджено було здійснитися.

Олена також зростала в інтелігентському середовищі: "Я була петербуржанка. Я там виросла (звідси й одна з легенд, пов'язаних з місцем народження Олени, — Т. А.), там вчилася, там провела війну, там насичувалася Петром І, Катериною Великою... Ну й, розуміється, культурною імперією, главою якої був Олександр Сергійович Пушкін..." Отож дитинство і юність дівчини пройшли у північній столиці Російської імперії, куди родина Шовгенових переїхала з с. Іллінського Московської губернії, де народилася Олена. Дівчина, залюблена в поезію "срібного віку", зростала в російському середовищі. Показово, зазначає Є. Маланюк, що її хрещеною матір'ю була Зінаїда Гіппіус — відома російська поетка-символістка.

Ще в дитинстві Олена пробувала віршувати — звісно, російською мовою. Дівчина знала кілька європейських мов, мала гувернанток, училася музики — це було традиційне виховання для її середовища. Навіть коли родина переїхала до Києва, Олена не спілкувалася українською мовою — вона її просто не знала.

Не спілкувалася вона нею і пізніше, у Подєбрадах, де батько став першим ректором Української господарчої академії (УГА). Олена тоді була далека від українства, не перей-

малася жодними українськими справами. Вона згадувала: "І коли я опинилася в такому ультрафранц-йозефівському містечку (йдеться про Подєбради — Т. А.), в якому люди говорили чомусь праслов'янською мовою, я була приголомшена, що мій батько, відомий і заслужений російський професор Іван Шовгенов, якого чомусь перезвали на Шовгеніва, є не що інше, як ректор школи, яку звуть господарською академією, де викладають "на мові" і де на стінах висять портрети Петлюри..."

Та в її житті станеться поворот, коли вона відчує свою причетність до України, її історичної долі. І саме тоді доля зведе її з тими представниками української еміграції, які допоможуть Олені відчувати духовну єдність з Україною: Василем Куриленком та Леонідом Мосендзом — колишніми старшинами армії УНР, поетами, які навчатимуть дівчину української мови, на яку вона не просто перейде, а сприйме її всім серцем, навчиться нею не лише мислити, а й писати вірші, а згодом і публіцистику.

А ще там, на еміграції, доля зведе її з Олегом Ольжичем, який стане для неї другом і товаришем, побратимом у тій запеклій і неситій боротьбі, яку вони вестимуть до останніх днів свого короткого, як спалах яскравої комети, життя.

ОЛЕГ ТА ОЛЕНА

У липні відзначаємо 100-річчя від дня народження лицаря українського духу Олега ОЛЬЖИЧА і 101 рік від дня народження "поетки вогняних меж" Олени ТЕЛІГИ. У долях цих двох талановитих представників української культури, які увійшли в нашу свідомість і як представники Празької поетичної школи, багато спільного.

Вони бачилися кілька разів у Празі ще підлітками. Тоді вона була професорською донькою, ще екзальтованою легковажною панянкою, а Олег — сором'язливим гімназистом. Але ті зустрічі не залишили в їхній пам'яті майже ніякого сліду. Лише в грудні 1939-го у Кракові, в кав'ярні "Фенікс", станеться, як скаже О. Жданович, "зустріч великих". Найвизначніший український поет і член Проводу ОУН і блискуча поетка й публіцист, активна діячка націоналістичного руху стрінуться, щоб спільно боротися заради високої і палкої мети — бачити Україну вільною і незалежною державою.

За плечима Олега вже було навчання в Карловому університеті у Празі, де він студіював філософію, а паралельно в Українському вищому педагогічному інституті ім. М. Драгоманова — літературу й археологію. Там у цей час викладають видатні українські вчені: історик Дмитро Дорошенко, археолог Вадим Щербаківський, історик мистецтва Дмитро Антонович, історик літератури Леонід Білецький, педагог Софія Русова та Степан Сірополок і багато інших представників української наукової еміграції — переважно членів уряду УНР і тієї творчої інтелігенції, яка не сприйняла більшовизму.

Археологія та історія мистецтва поглина-

ють його усучіль, і він активно відвідує семінари провідних учених-професорів Стоцького і Високого, Фоустека і Матейчика, а його кумиром стає Любор Нідерле — славнозвісний учений-археолог, етнограф, історик-славіст, автор чотири томної ґрунтовної праці "Слов'янські старожитності", яка має велике значення у галузі слов'янознавства й сьогодні. Ольжич стає найулюбленішим учнем Л. Нідерле, який бачив у ньому великий науковий потенціал.

На нього звертають увагу фахівці-археологи зі США: Гарвардський університет планував видати археологічні довідники, які мали охопити терени Польщі, України, Росії, Румунії, Болгарії та інших європейських держав. Автором цих солідних видань мав стати молодий археолог Олег Кандиба, який, до того ж, вільно володів дев'ятьма європейськими мовами. Його запрошують до Сполучених Штатів, де він читає лекції американським студентам, друкується в американських наукових виданнях, виступає експертом у музеях, а також організовує наукове життя української діаспори. А там, у Європі, він відомий як поет громадянського звучання, провідною темою віршів якого є його далека і незабутня Україна, до якої він мріє повернутися і все робить для цього.

ланюка, Уласа Самчука й Миколу Мухина, Олену Телігу й Оксану Лятуринську та багатьох інших. Сам Ольжич поетично сформулював їхню діяльність так:

*Зрослася небезпека з відважним життям,
Як з тілом смертельного крила...*

Небезпека стала постійним буттям. "Шлях перемоги" був дуже гірким: поразка Карпатської Січі, угорська тюрма, тортур, розстріли... Усе це довелося пройти українським патріотам. Важко пережив Ольжич і розкол в ОУН, який стався 1939 року, розділивши колишніх друзів на ворогуючі табори. Улас Самчук писав, що це був тяжкий удар для Олега. Ще страшнішим ударом для нього, керівника націоналістичного підпілля, заступника голови Проводу ОУН А. Мельника, стане загибель у лютому 1942-го в Києві багатьох членів Культурної референтури: професорів Івана Рогача та Івана Гупала, поета Івана Ірлявського та багатьох членів Спілки українських письменників, яку очолювала Олена Теліга.

Він знав про масові арешти націоналістичного підпілля, які гестапо розпочало вже в грудні 1941-го, вимагав від Олени негайно залишити Київ, але отримав категоричну відповідь: "Я вдруге з Києва не поїду!" Олену разом із чоловіком Михайлом та іншими патріотами фашисти розстріляли у Бабиному Яру. Олег пережив свою товаришку й соратницю лише на два з половиною роки...

Про Ольжича — ідеолога й борця відомо чимало. Але в його житті були не лише боротьба, підпілля, конспірація.

Була у житті Олега й ніжна і щира любов. У підпіллі, 1943 року, Олег обвінчався у православній церкві села Яблінка Вишня на Львівщині з Калинкою (Катериною) Білецькою, якій він, за старовинним козацьким звичаєм, освидіть в коханні ще в новорічну ніч 1941 року, пригубивши з келиха і піднісши його до її вуст. Вона, за тим же звичаєм, відп'є з келиха — і це буде згода поєднати з ним свою долю.

Через два роки вони стануть подружжям, але для усіх в умовах жорстокої конспірації удаватимуть, що незнайомі. Родинне щастя буде недовгим — відчуваючи смертельну небезпеку, Олег відправить вагітну дружину до батьків у Прагу. Він так і не дізнається, що Калинка народить сина і дасть йому наймення Олег. Це буде 1944 рік, коли смерть уже дихає Ольжичеві в потилицю...

25 травня 1944 року його схопить гестапо у Львові, і згодом, нічого не добившись від мужнього патріота, фашисти закатують його в таборі смерті Заксенхаузен. З карцеру мертве тіло відправлять до крематорію. Це станеться 9 червня. Він не доживе місяця до свого 37-ліття.

Сам Ольжич ще 1931 року у вірші "Присвята" напропорочив:

*Пошли мені, молюся, дар один:
В ім'я її прийняти мужню муди
І в грізні дні залізної розплати
В шинелі сірій вмерти від гранати.*

Ольжич загинув як солдат, як воїн за свою омріяну Україну. Загинув в її ім'я. Його побратим по перу і боротьбі Олександра Стефановича написав у своїй "Молитві" про таких українських героїв, які заради великої і святої ідеї пішли у небуття.

Поряд з цими славними чоловічими лицарськими іменами вповні може стати і ще одне, в якому так само жив високий дух, — Олена Теліги.

У камері, де тримали Олену, на стіні залишився напис: "Тут була і звідси іде на смерть Олена Теліга". І зверху — тризуб.

Олена разом із чоловіком й іншими українськими патріотами прийняла "гарячу смерть" заради тієї високої Любові і Віри, які були сенсом їхнього життя. Дмитро Донцов сказав про Олену Телігу так: "Вона була поеткою вогнених меж, на порозі нової епохи нашої цивілізації, епохи, яку вона викликала і в боротьбі за яку наложилася головою".

Олег і Олена не мають власних могил. Є в Бабиному Яру під Києвом символічний хрест, який означає місце загибелі багатьох українських патріотів. І є у Празі Ольшанське православне кладовище. Це цілий пантеон українських емігрантів, які знайшли тут свій останній земний прихисток. На центральній алеї, ліворуч, є могила, на якій викарбувані імена Олександра Олесь (Кандиби), Віри Кандиби (з роду Свядковських) і внизу: in memoriam Олег Ольжич. Я стояла біля цієї могили, і в пам'яті зринали слова О. Олесь:

... А смерть їх безсмертям зустріла.

● УКРАЇНСЬКИЙ ШЛЯХ

Олександр ШОКАЛО

Вражаючий факт: у лабораторіях світу щосекунди гине 22 тисячі тварин. Це люди нібито проводять досліді, аби розкрити таємницю життя й начебто допомогти людству. Як людство може жити в мирі й бути щасливим, коли воно щомиті сіє смерть у земному просторі? Подумалось також інше: це робиться для того, щоб заволодіти основою життя. Аби пізнати суть життя, не треба займатися розщепленням його на всі рівнях. А якщо взяти людське життя, його вищу, духовну, сутність, то треба передусім пізнати людську культуру — систему самозбереження й самовідтворення людського ества, по суті — його центральну нервову систему.

Що ж потрібно для нашої системи самовідтворення, саморозвитку? Є класичне визначення культури: “Культура — це шлях душі до самої себе” (Г. Зіммер). Великий педагог К. Ушинський учив, що для виховання, культурного саморозвитку людини необхідно передусім навчити її розрізняти прагнення душі жити й потреби організму бути. На жаль, у нашому нинішньому суспільстві цього не вчать. Над безсмертною людською душею в нас тяжіють проминуші органічні потреби — переважає тлінне в усіх сферах суспільного життя. Тому так тяжко живеться в цьому мертводушному миру живим. У нас збіднений духовно-інтелектуальний ресурс — саме він повинен займати 2/3 людського ества. А органічні потреби не повинні перевищувати 1/3. За такою програмою живе Всесвіт, за такою всединою програмою створено людину, і людина зобов’язана підтримувати в собі цей процес першотворіння, реалізуючи в собі всединою програму життя. Всі наші органічні потреби повинні бути спрямовані на забезпечення духовно-інтелектуальної роботи нашого ества. Дві третини в людському житті повинна займати саме ця духовно-інтелектуальна робота. І тільки одна третина зусиль має бути спрямована на забезпечення органічних потреб. Якщо співвідношення стає половина на половину — настає хаос, якщо переважає задоволення органічно-матеріальних потреб (а вони невтоленні) — людина вироджується як вид. Зрештою, вся фізична й інтелектуальна праця, вся життєдіяльність людини має тільки одну перспективу — духовного саморозвитку, духовної зрілості. А для цього необхідний головний ресурс люд-

ДІЯТИ ВОЛЕЮ МУДРОГО СЕРЦЯ

ського життя — духовний ресурс. Уся ресурсна система людини складається з біологічного, інтелектуального й духовного ресурсів. І все це становить її особистий генофонд — благородство, і все це є складовими генофонду нації. Саме завдяки цьому генетичному ресурсу людина й здійснює власним життям усеєдину програму. Регуляторною константою ресурсної системи людини є її *духовний тип* — осереддя культурного саморозвитку та особистої й національної самоідентифікації.

Саме для забезпечення самоідентифікації, самовідтворення й саморозвитку української нації як синергійної спільноти творчих, самостійних індивідів має бути підпорядковано виробництво й поширення духовно-інтелектуального, культурно-інформаційного продукту. Людина як духовно-біологічне творіння потребує якісної поживи — біологічної й духовної. За більшовицького тоталітаризму формували людину, яка, споживаючи достатньо енергетичної поживи, працювала б як живий робот, а хто не піддавався біороботизації, того знищували — розстрілювали або морили голодом. Зараз в Україні недобір білкової поживи — майже половина. Дефіцит духовно-інтелектуальної поживи ще більший. А ще ж руйнівний вплив квазікультурної продукції. Як розвиватимуться покоління народу, наскільки вони будуть здорові фізично, інтелектуально й духовно — потенційно придатні для формування нового суспільства? Зрозуміло, задоволення органічно-матеріальних потреб коштує великих грошей. А для забезпечення духовних прагнень не треба великих матеріальних затрат, потрібна внутрішня праця всього людського ества. Багато спекуляцій на матеріальних ерзац-продуктах культури й на гіпертрофованому підживленні органічних потреб, які поглинають усі прагнення душі, як чорна діра, що втягує енергію життя. А духовна пожива необхідна людині для духовно-інтелектуального розвитку. Духовні прагнення людини мають бути на два порядки вищі від органічних потреб. Так влаштований Усеєдиний світ.

Усе живе на Землі у своєму саморозвитку спрямоване до Сонця — джерела земного життя. Людина як духовно-біологічна істота у своєму саморозвитку власного біологічною основою також спрямо-

Фото Олександра Литвиненка

вана до Сонця, а духовно-інтелектуальною суттю розвивається в напрямі до джерела духовного світла, що його в видимому просторі теж уособлює Сонце. “...Сонце — Прабог всіх релігій...”, — провістив у своїй “Молитві” Б.-І. Антонич. Якщо джерело світла розсіянне, ріст, саморозвиток усього живого припиняється. Отже, скрізь і завжди необхідне спрямоване джерело світла, яке організовує життєве середовище й визначає напрям росту. Все живе позасвідомо прагне до джерела світла, а людина як свідомо істота зобов’язана шукати й знаходити джерело Всеєдиного життя: таким джерелом у Сонячній системі є Сонце, у Світовій всеєдності — Всеєдиний.

Антипод творчого *Всеєдиного* — *неєдиний*, тобто розсіяний, розпорошений, руйнівний. Ця антиносія проявляється на всіх рівнях

життя — від біологічних форм до соціальних (класових, партійних, релігійних та інших) утворень. Аби позбавити себе ество (індивідуальне й суспільне) перспективи росту й життєвої сили, його дезорієнтують, суспільну свідомість розчленовують на сегменти — так антисистема контролює аморфну масу, живлячись її енергією. А людина з’являється в цьому світі не для того, аби стати джерелом емоційного чи матеріального благополуччя для когось іншого. Людина живе не для когось і, зрештою, не для себе, а живе для Творця — живе в собі у світлі Всеєдиного.

У традиції агрокультури, в сонцесповідувальній системі дієвого вірознання й волевияву діє одвічний принцип духовної орієнтації людини — принцип моральної зрілості. По суті — це всеєдиний закон, дієвість якого забезпечується

ної думки, правдолюбдяння. Любою сутність тільки можна судити про її зорієнтованість і рівень її моральної зрілості.

Моральність — це дієвість істинного знання, дієвість правди. Скільки цієї правди в діях зверхників людських? Переважно відсутня в них не тільки моральність, а й етичність. Етика — це норми, умовні правила, стандарти поведінки, які приймаються й діють у певному соціальному середовищі. Є своя етика у різних соціальних груп. Відсутня всяка етика тільки в химер, які існують у вседозволеності, в свавіллі беззаконня. Якщо візьмемо писані закони, то як провістив великий філософ-практик Г. Скворода — чим більше законів, тим більше беззаконня. Кожен такий закон провокує порушення його. І тільки абсолютний закон моральної зрілості людини діє безвідмовно, бо здійснення його покладається на саму людину: істину людина осягає на власному досвіді — коли відкриваєшся світлу, то світло входить у тебе; правду пізнає як неминучість — коли стаєш правдивим, то стаєш сильним; і все це збувається тільки в добродіянні. Ця практика існує позачасово, незалежно від релігійних і політичних систем. За цим законом жили й живуть духовні люди всього світу. Принцип триєдиної зрілості людини — універсальний: він дає орієнтир у будь-якій ситуації; він регулює співвідношення органічних потреб і духовних прагнень; він допомагає звільнитися від упереджених думок і нав’язливих ідей, від ілюзій авторитаризму й оман тоталітаризму (суть тоталітаризму лишається незмінна при зміні прапорів і гасел — тоталітаризм тримається на поневоленних, на слугах і виконавцях, він нищить творчих і самостійних). Весь секрет моральної зрілості людини — в її чистосердечності. Бо чистому, мудрому сердцю відкривається істина, і серцем людина творить правду свого життя, безвічну правду історії, а розум, відокремлений від серця, лукавить, догоджаючи проминушному. Серце має ще одну живилу особливість — воно як магніт людського ества притягує людей одне до одного, притягує їх до питомої землі — звідси суто людське почуття патріотизму.

Тож не треба самому нічого придумувати лукавим розумом і не владати в чужо оману, а дивитися на світ неупередженим внутрішнім зором чистого серця, в якому живе Всеєдиний, і діяти волею мудрого серця.

● ДОБРА СПРАВА

Зоя ШАЛІВСЬКА,
м. Конотоп
Сумської обл.

Нелегка доля 350-річної Свято-Миколаївської церкви в с. Підлипному Конотопського району, що на Сумщині, колись величавого п’ятикупольного храму, зруйнованого більшовиками в тридцять роки. Та завдяки щирим молитвам парафіян відгукнулися небайдужі до духовного життя люди, які допомагають відновити храм. Це, зокрема, відомий в Україні благодійник Євген Георгійович Сур. Саме завдяки його допомозі закінчується капітальний ремонт церкви із застосуванням сучасних технологій, встановлено купол, дзвони. Зараз художники завершують розпис усередині будівлі. Незабаром у цьому прекрасному храмі відбуватиметься служба.

Церква стає осередком духовного виховання дітей. Уже кілька

ОСЕРЕДОК ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ

місяців 20 учнів навчаються в недільній школі. Керує нею матушка Галина, яка, виховуючи своїх чотирьох дітей, знаходить час і для інших. У класах, що обладнані в приміщенні церкви, є все необхідне для навчання. Тут о. Олександр знайомить учнів з основами християнського вчення, навчає молитов. Відкриття школи передувало вивчення досвіду інших недільних шкіл, зокрема, в м. Житомирі. Налагоджено співпрацю і з недільною школою в м. Буча Київської обл. При церкві діють і гуртки: писанкарства та драматичний. Ідея навчити малят розписувати писанки належить палким шанувальникам народного мистецтва Антоніні Піпко та Оксані Тарасенко, які для гуртківців не шкодують ні власних коштів, ні часу. На уроках, що починаються за молитовного співу, Оксана Василівна розповідає про

давні національні традиції творення писанки, передає вміння володіти писачком.

І ось маленькі рученята з гордістю тримають свою першу писаночку. “Знаєте, моя донечка за годину до початку занять уже в класі, — усміхаючись, розповідає мама маленької писанкарки. — Як я радію її захопленню!” У церкві вже відбулася перша дитяча вистава “Писаночка”. У планах — створення художньої студії, фольклорного колективу.

Повертається славна традиція української церкви — бути осередком культури й духовності. Адже ще в XVII ст. при церкві діяла братська парафіальна школа. Священники навчали козацьких дітей грамоти, хорового церковного співу та гри на кобзі, лірі та сопілці, виконання різних церковних обрядів, а козаки-ветерани навчали військо-

вого мистецтва. Традиція хорового співу існувала в с. Підлипному давно. Для популяризації української пісні зусиллями священика Д. Карпенка 1910 р. було створено хоролий гурток, який до 1917 р. існував як церковний хор. Повертаючись до того часу, не можна не згадати і створення парафіяними культурно-освітньої організації “Просвіта”. Просвітяни організували вечори, присвячені Т. Шевченку, концерти, вистави. Заробивши гроші на обробітку буряків, придбали бібліотеку з творів українських авторів, пізніше відкрили книгарню. Також було організовано і драматичні гуртки.

Та за комуністичного режиму церкву зруйнували. Почали переслідувати і членів підлипенської “Просвіти” та хорових і драматичних гуртків. У 30-ті роки розстріляні талановиті самодіяльні актори

М. А. Нерода, І. Р. Крицький. Багато парафіян заарештовано й ув’язнено. Довгі роки провів на засланні й священик Свято-Миколаївської церкви Д. Карпенко.

Нині недільній школі допомагає Конотопська благодійна організація “Світанок”, теж створена Євгеном Суром. Директора організації Любов Йосипівну Лисенко, милу й привітну жінку, завжди радо зустрічають у школі.

Нещодавно дітям зробили прекрасний подарунок. Саме ці благодійники організували поїздку до Києва. Гуртківці зі своїми керівниками відвідали Національний музей Т. Шевченка та храм українського національного мистецтва — музей Івана Гончара, де діти побачили і колекцію писанок. У планах конотопських добродіїв, які тісно співпрацюють з Міжнародним благодійним фондом “Українська родина”, низка цікавих заходів, що сприятимуть оздоровленню дітей і вихованню їх на кращих національних традиціях.

Продовження.

Початок у ч. 13, 15, 24 за 2007 р.

Через рік я розповів Йожику — Сашку Корольову — лікарю зі швидкої допомоги, внуку композитора Козицького, коли в черговий раз серед ночі викликав його бригаду на лікування його перманентного чергового інфаркту (якого, звичайно, не було й близько), історію про діру в потойбіччі на бульварі Капуцинів.

Йожик, ніби слідий, розпитав мене докладно про тембр її голосу, бо він був онуком композитора, який написав пісню про Сталіна і Леніна: “Два соколи ясных”, про те, який вигляд вона мала, до найменших деталей (дивно, але з часом я зрозумів, що пам’ятаю навіть, що на сукні трохи відійшла лиштва, і що на шії була рожова подряпина, ніби кицька залишила відмітину), націдив мені в мензурку медичного спирту і сказав тоном лікаря, який ставить остаточний діагноз:

— **Ти ідіот! Не в смислі Достоевського, а в смислі розумових здібностей. То була твоя доля. А ти пройшов повз. Пий.**

Я не сказав Йожику (так звали лікаря в дитинстві) зі швидкої, що наступного дня я побачив свою долю ще раз з відстані, коли можна при світлі дня розглядіти кожну, ще невидиму байдужим оком, зморшку під очима.

Вона стояла нерухомо у натовпі біля Бобуру, тобто центру Помпиду, де цілодобово юрляться заклонателі змії з Індії; медитуючі його монахи з Непалу; цигани з табору Кустуриця, що ковтають вогонь; чорношкірі атлети, що заплітають мільйони косиць із кольоровими вовняними нитками довірливим туристам із Амстердама; музиканти на диких музичних інструментах-черепах з племені Вуду; кишенькові злодюжки з Ростова-на-Дону тощо.

Там, у кутку майдану, якийсь сербський режисер-примітивіст ставив короткий спектакль-перформанс-вижимку з “Мізерабля”.

З “Отвержених”, як було перекладено на російську в шкільній програмі школи № 461. Виконавців у свій перформанс серб вихоплював просто з натовпу, як мій друг сусід по дачі хірург-реаніматор Гарік Бекалемішев, завзятий рибалка, вихоплював лясців із Циганової Ями в Прохорівці.

Лясці вміть ставали червоними, бо в лясців траплявся риб’ячий інфаркт, коли їх висмикували у повітря, а лясців лопалися кровоносні судини під лускою. Вибачте, у Цигановій Ямі лясців не буває, лясці живуть в ямах на Дніпрі.

Мене серб вилловив з натовпу, коли міні-вистава вже почалася.

У серба не було лише виконавця на роль Жана Вальжана. Коли я пробрався ближче до майданчика просто неба на раритетній паризькій бруківці, разом зі своїми чотирма цицьками, він відразу запропонував мені головну роль.

Він заволав на весь Париж: — Ось і сам мес’є Жан Вальжан! Дивіться! Це він! Тільки що з каторги. Дивіться, в нього на обличчі все написано! Прошу, мес’є, заходьте до нас! Знайомтеся! Це Козетта. Це... — далі він представив мені всіх партнерів, що вже були задіяні в спектаклі.

Родзинка серба полягала в тому, що він обирав на ролі людей з натовпу, але не французів. Тих, хто не знав французької або знав її погано.

Серб говорив кожну репліку за всіх персонажів, а випадкові виконавці мали повторювати ті репліки з голосу.

Звичайно переключували — виходило дуже смішно.

Спектаклі користувалися шаленим успіхом.

По закінченні задоволені глядачі жменями жбурляли під ноги артистам монети з цілого світу. Збіжжя щоразу було вагомим, не вміщувалося в режисерському капелюсі. Коли серб зробив мені пропозицію зіграти без репетицій, без знання тексту Жана Вальжана, я не вагався і секунди.

— Що я, гірший за Ступку, — подумав зухвало. — Так, як у театрі Франка, я зіграю навіть із кляпом у роті. До кляпа в роті мені не звикати. — Подумав я ще гостріше, зовсім відчайдушно подумав і вийшов на майданчик.

Крім того, я подумав, коли мені ще випаде така удача — зіграти Жана Вальжана в самому серці Парижа, до того ж я дуже чітко пам’ятав роман Гюго.

Роман ніби постав перед моїми очима.

Серб проговорив скоромовкою текст по-французьки, який мені треба було повторити. Я майже зрозумів зміст, але зробив так, ніби мені треба було повторити голосом мелодію, а не текст, яку екзаменатор зіграв, скажімо, на флейті.

До того ж, я ще тоді не остаточно зрікся французької, через свою вкрай невдалу любов до французьки у ВДІКУ.

Я повторив мелодію бездоганно, як мені здалося, але натовп зареготав від задоволення.

Серб почав мене розпалювати, заводити, провокувати, щоб я випростав свій темперамент на повну катушку.

— Хочеш на всю катушку? — завівся я з півоберта, а я саме так заводжусь. — *Палучі і распішісь!*

Мене понесло.

Що я горлав з подачі серба, не знаю, але натовп почав качатися по тротуару в корчах від реготу. Той серб так добирив речення, що коли їх псували акцентом чи наголосами — то виходили заклики до сексуальних збочень. І дуже нетрадиційні сексуальні пропозиції.

На ті часи це було сміливо навіть у Парижі, навіть під центром Помпиду.

Бідний Помпиду, мабуть, перевертався в труні, як шкварка на пательні.

Так Париж ще ніколи не реготав.

І в цей момент я побачив розгублене обличчя своєї долі, яка едина не качалася від реготу по землі, а стояла нерухомо у натовпі зовсім близько від мене і дивилася на мене розгублено.

Я кинувся до неї, але серб вирішив, що я тікаю зі сцени і вчепився в мою руку намертво. Мій ривок був таким потужним, що ми обидва впали. На нас посипався дощ монет. Саме тоді я зрозумів слово “монетаризм”. Центи, франки, долари, фунти, злоті, динари, ліри, піастри — ціла злива монет. Рясний монетаризм у Парижі.

Коли я підвівся на рівні, натовп почав так завзято аплодувати мені, що я розгубився, інтернаціональний натовп вирішив, що оте падіння — то вищий пілотаж темпераментної емоційної акторської майстерності. Натовп стояв щільно. Гула овація.

Доля зникла, ніби її й не було. Через моє нехлюйство зникла, тепер я знаю це остаточно.

Серб, пахло, не дав мені жодного франка гонорару.

Усе забрав собі. Мені лише видав сертифікат, що я грав Жана Вальжана в Парижі, дали число, місяць, рік, його, сербова, срана ксива.

Так завжди зі мною, за мій шедевр жодної копійки, лише папірці, нищівні рецензії й постанови ЦК.

Іноді медалі з фестивального золота, яке зазвичай відливають ци-

гани з табору Кустуриці з олов’яних солдатиків тоді, коли не знімають для нього фільмів. Колись його табір повним складом прийшов у Белграді на перегляд мого “Білого птаха”, а потім почав знімати йому фільми в тому юрково-індійсько-українському стилі, а Кустуриця лише возив їх у Канни по “Золоті Гілки”.

Коли Кустуриця отримував чергову “Пальмову Гілку”, цигани з його табору чистили кишені й знімали діамантові прикраси з ший у фестивальної тусовки на червоному килимі просто на сходах до Палацу Фестивалів. Витрати на зйомку чергового фільму відшкодували за один сеанс зіркового шмону.

Серб з-під Бобуру до табору Кустуриці не мав жодного стосунку, як я йому не доводив, що я його колега з СРСР, не дав і копійчини, і баста.

Коли я попросив цицьок-капітанів перекласти мені російською, що я там варнакав по ролі Жана Вальжана, цицьки категорично відмовилися, але обіцяли, що це помер між нами, що жодного слова з тих, що я горланив на весь Париж, у звіті вони не вставлять.

Бо тоді їм будуть непереливки. Бо тоді їх розжалують до рядових і пошлють працювати на панель у Марселі з радянськими моряками.

Друга пропозиція докорінної зміни життя трапилася у “Зоряному Містечку” космонавтів під Москвою. Генерал Георгій Береговой, двічі Герой Радянського Союзу, командир загону космонавтів, зробив мені по п’яні пропозицію вступити в загін космонавтів.

Я вагався три тижні. Поки Береговой не протверзів. Я вагався коньяком, генерал — “Столічною”.

Але медкомісію про всяк випадок пройшов.

Після медкомісії ми пили з Береговим лише три доби. І я відмовився — то виходили заклики до сексуальних збочень. І дуже нетрадиційні сексуальні пропозиції.

Георгій Береговой, який насправді був Береговим, подивився фільм “Тіні забутих предків” і його українські приспані гени заностальгували за дивовижною красою його прабатьківщини.

А я, по п’яні, сказав йому, що ніхто з його космонавтів не вміє знімати ані фото, ані кіно. Що вони візуальні космічні дауни. Що твою космічну красу можу зняти адекватно лише я, оператор фільму “Тіні забутих предків”.

Тоді я вперше задвигнув командир загону космонавтів теорію мізансцени у формі ТОРУ. Я йому розтовмачив, що ТОР є єдиною у всесвіті формою руху.

ТОР можна уявити собі як звичайний бублик.

Електрон летить по своїй орбіті навколо атомного ядра і водночас обертається навколо своєї вісі — закарбовує своїм летом у мікрокосмосі мікробублик.

Земля летить навколо сонця по своїй еліптичній орбіті, й ми, екіпаж цього космічного корабля, не помічаємо, що з шаленою швидкістю разом із земною кулею обертаємося навколо її вісі.

Сонячна система в свою чергу кружляє в нашій галактиці: і по орбіті, і навколо галактичної вісі. Галактика в свою чергу... і так абсолютно все, створене Господом Богом УТРИМУЄТЬСЯ КУПИ ЛИШЕ ЗАВДЯКИ ТОРУ, КОСМІЧНОМУ БУБЛИКОВІ.

І теорія в мене була підходяща та й здоров’я, як у собаки, дозволяло літати в космос хоч кожного дня. Звичайно, я понтував.

Теорія мізансцени, знятої рухомою ручною кінокамерою у формі ТОРУ, я почав розробляти ще на фільмі “Десять синів” у Криму в експедиції на мисі Казантип. Розкрутив

її на повну катушку в горах Карпатах, на зйомках “Тіней забутих предків”, а відполірував до блиску через багато років на “Молитві за гетьмана Мазепу”.

Тоді, на “Молитві”, я був у самому епіцентрі цього космічного бублика, мого вимріяного ТОРУ.

А поки що у “Зоряному Містечку” я крутився зі своєю ідеєю, як дурень з писаною торбою, як тріска в ополонці, як Білка і Стрілка на орбіті.

Тоді ще й гадки не було в теоретичній фізиці й філософії про торсіонні поля. У нас у Києві в кіностудії не було, і в Болшево не було. Не було і в “Зоряному Містечку”. Тому я був справді як п’яна тріска на обуреній дискотеці.

Юрій ІЛЛЕНКО

«ДОПОВІДНА Уривки з роману»

Якщо подивитися на мене, як я гасав з ручною камерою в свої шістдесят чотири на знімальному майданчику “Молитви” звідкілясь згорі, з неба, то я справді випливав той божевільний танок: вальс-стіпельчез-рок-летку-енку-ТОР.

Проте ніхто й досі не хоче слухати мої теоретичні сповіді. Я й із завідувачів кафедри кінорежисури пішов, бо набрид усім зі своїм ТОРОм, особливо — студентам. Але двічі Герой на той момент був у дупель п’яним, як і я, і через те сентиментальним і розумнішим за себе самого.

До того ж він був ас-винищувач, то була його стихія — повітряні бублики з летальним кінцем для візаві. Саме за ці бублики в нього і була перша зірка Героя Радянського Союзу.

Двічі Герой прийняв рішення і крапка.

Через рік тренувань я мав летіти в космос, там зняти кіношедевр у формі бублика на орбіті, повернутися на землю, отримати з рук генерального секретаря ЦК КПСС зірку Героя Радянського Союзу або дірку від бублика, і решту життя розповідати по телевізору, яка там краса на небі й аби не КПСС і лично таварісч Брежнев, то ніякої краси б ні у космосі, ні Цілини, ні Малої Землі і близько не було б.

Були б лише дірки від бубликів. Тоді я наспівав пісеньку з такими словами: — “Весна прошла, настало лето, спасибо партии за это!”.

Під такий нехитрий мотивчик я під проводом генерала мав відкопирити отой космічний кінобублик.

Про те, що я був майже космонавтом, я розповів у Белграді на кінофестивалі “Браві нові світ” астро-

навту Нейлу Армстронгу, тому, який першим ступив на місяць.

Про бублик промовчав.

Нейл Армстронг сказав, що я **б** (“б” підкреслюю) зробив **би** (“би” підкреслюю) велику помилку (**біл містейк** — сказав Нейл, підкреслюю), якби пішов у космонавти, бо **ю**, тобто **я**, й так астронавт, що літає у невідомі світи мистецтва.

А мистецтво, на його, Армстронгову думку, є більшою таємницею, ніж космос. І ризики в митця значно більші, бо він відчайдушно вчиняє свої мистецькі авантюри сам один, його не підтримує мільярдна міць НАСА або космічної програми, як у СРСР. У митця немає космодрому Бойконур, немає мису Канаверал. Він сам собі космічна ракета, яку сам спроектував і збудував самостійно. І його мистецька орбіта виключно його особисте досягнення.

Я погодився з Армстронгом, лише додав, що в мене були більш земні обґрунтування своєї відмови Береговому, я не міг уявити, що більше ніколи не зійду на

Знімальний майданчик як режисер власної долі.

І ще я спитав тоді у Армстронга, чи насправді він почув голос Бога, коли приготувався вже **проекти** свою навки знамениту сентенцію:

— **Маленький крок для людини і величезний крок для людства.**

Армстронг, без особливого ентузіазму, ніби хотів закрити цю тему, проговорив завчено голосом автовідповідача:

— Так. Чув. Слова були в Бога ніби з людських мов, але не складалися для мене в якийсь зрозумілий послання. Може, той, хто говорив, хотів, щоб я думав над його меседжем все моє **післямісячне** життя. Щоб постійно намагався дешифрувати. Поки я ще не зрозумів послання.

Я вставив свої п’ять копійок, згадав, як космонавт Павло Попович, мій земляк, на тій же п’яніці у Будинку творчості кінофотографістів у Болшево брехав, що на останньому витку його другої подорожі в космос в ілюмінатор його космічного корабля постукав янгол і на мигах попередив, щоб Попович більше в космос свого червоного носа не сунув, щоб більше не літав, бо будуть неприємності.

Попович янгола не послухав і полетів утретє.

Коли він вийшов у відкритий космос припаяти якусь хрінювину до якоїсь херовини якоюсь спеціальною х...ю, бо бабіт у космосі не пає, — розповідав Попович, його пов’язали дружинники.

Дружинниками, святий Петре, за часів Брежнева були звичайні громадяни, що чергували по різних темних закапелках, на танцювальних майданчиках і під пивними ларьками, де наливали, замість міліції.

За кожне чергування приплюсовувався один день до щорічної відпустки. Але не більше чотирьох днів. Так ото Попович стверджував, що його пов’язали друзинники-яголи за хуліганство у космосі, бо він матюкався *общедоступними* матюками, на його думку, самими безобідними матюками, на шталт, *мать твою* і не більше.

Відпрацював радянський космонавт на примусових роботах, як і годиться, п’ятнадцять днів, тоді це була стандартна норма. Лише після цього його повернули у рідну капсулу. Підмітав хохол Павло орбіти американських супутників, засмічених пластикомими пляшками з-під Кока-Коли.

За це Поповичу не дали третьої Зірки Героя і взагалі не зарахували йому третю ходку в космос. Ніби їй не було.

На свій “резервний” день народження я підняв тост за себе:
— Життя — кара невелика. Маю відбутися... У мене й гадки нема — скаржитися або подавати до апеляційного суду про скасування життя...

Саме в цей патетичний момент заверещала мобілка. “Резервний” день народження ми відзначали удвох із Люкою на дачі на березі Дніпра у Прохорівці. “Резервний” — випадок на Івана Купала, день, коли я почав знімати свій кращий фільм — “Вечір напередодні Івана Купала”. Це не просто фільм, це фільм, який ще раз повернув мою долю проти течії. Той крутий поворот зробив не я. Поверот зробила польська

рік не заробив і дрявого шеляга, не те що ламаної копійчини) я написав першу сцену для сценарію “Вечір на Івана Купала”, яка потім не увійшла в остаточний варіант сценарію. Сценарій був варіаціями на теми Гоголя та українських казок. А оцю сцену я поцупив із казокки, яка тоді називалась Верховна Рада Української РСР (Зараз то не казокка, жанр помінявся, зараз це **Большой** Театр Абсурду).

Але про це двома абзацами нижче. Після постанови ЦК КПУ про заборону мого режисерського дебюту “Криниця для спраглих” — довичного ув’язнення на так званій “поліці”, мені вже не світило зняти в радянському кіно навіть короткометражки.

Більшовицька Анафема фільму автоматично означала і ліквідацію такого явища, як кінорежисер Юрій Ілленко, тим паче, що в мене не було режисерського диплома.

Так що, Св. Петре, в 65-му мене вже не було. Не було принаймні для *начальників конвою* літератури та мистецтв.

Я вперто робив вигляд, що я є, і, регулярно, щотижня, приносив на студію заявку за заявкою на новий фільм.

Грошей на трамвай у мене теж не було, тож доводилось ходити на кіностудію пішки, благо близько — від Повітрофлотського моста до Шулявки.

Сонце почало пригрівати вже в березні. Сорок хвилин від дому на розі Керосинної і Брест-Литовського

служив там вахтером і гнав самогонку для самого Хмеля. Про те, що Чигиргес жене самогонку на першій прохідній, знали всі, крім директора студії Цвіркунова. Бо він через прохідну ніколи не проходив, а лише проїжджав кризь ворота.

Роза вітрів на прохідній була така, що в бік цвіркуновського “Запорожця” ніколи не дуло перегаром з прохідної.

Першу Чигиргес усім підносив на шару, в рекламних цілях. Другої я вже не просив, бо не було чим платити. В борг Чигиргес не давав, як і його прадід. Закусі в нього теж не було. Яблука в саду Довженка ще навіть не зацвітали.

Так тривало сорок тижнів. Як вагітність на порожній шлунок.

Почав я загоряти з Шевченково “Варнака”.

Потім була заявка на трилогію про Київську Русь: Князь Ігор—Володимир Красне Сонечко—Ярослав Мудрий.

Потім “На поле крові” Лесі Українки.

Потім мені передав права на “Бабій Яр” Анатолій Кузнецов. Не той варіант, що було надруковано в “Юності”, а повний, без купюр.

Потім був Іван Франко. Оповідання, як Хмельницький тікає від Чаплицького на Січ. (Назву забув. Лізти в повне зібрання творів Франка лінки).

Потім “Гайдамаки” Шевченка.

залишити жодних слідів злочину в сценарному портфелі студії.

Земляк дуже любив каву і кожного понеділка за філіжанкою ранкової кави на нараді в кабінеті директора приказував:

— *Вчора я написав ще одну сторінку безсмертної прози...*

Він не жартував, він справді так казав на кожній нараді без тіні гумору. В тому був весь кайф, аби ліквідувати найменшу шпарину між гумором і дійсністю.

Наступну поживу для Земляка я приніс йому на клаптику туалетного паперу.

На туалетному — щоб легше було з’їсти.

Там узагалі було одне слово — “Мазепа”.

Земляк наказав своїй секретарці Беатрисі, красуні польського походження, так лагідно, що аж кров скрижаніла в моїх жилах:

— *Беаточко, сонечко, зроби мені міцної кави. А цей папірець віддай Юркові взад і проведи його до директорського туалету. Хай він скористається ним за прямим призначенням.*

Це був був сигнал небезпеки. Ключ від директорського туалету штатним режисерам видавався лише перед стратою, вибачайте, перед звільненням.

Це була помилка Земляка.

Беата на височенних підборах відкочувала мене замість директорського туалету в кабінет заступника директора студії, який був у відпустці з причини загострення хвороби під назвою “гарячка біла”.

На студії ту пошесть лагідно називали “белочка” — це була місцева, рідна, виплекана студійною любов’ю, кінематографічна, елітна хвороба.

Кволю текуча нон-стоп епідемія “белочки” була фірмовою ознакою студії.

Белочка грайливо перескакувала з одного студійця на другого з легкістю *необікновеною*, як думки Хлестакова у п’єси Гоголя “Ревізор”.

“Ревізор” я теж пропонував до зйомки.

Власне, це був не кабінет, куди мене завела Беатриса, а задня потайна кімната при кабінеті, з канапою, холодильником, фруктами і, для чогось, величезним письмовим столом.

Жодного стільця в бункері не було.

Беата підвела мене до столу, поклатла на нього казенний незайманий аркуш паперу і казенну самописку і наказала мені:

— *Юро, пиши заявку на казочку. Невинну казочку. Про курочку рябу. Або про колобка.*

— *Беточка, про курочку рябу не можна. Це антисемітська казочка. Вона ж несла золоті яйця і здавала їх у Торгсін.*

— *Тоді про колобка!* — Беатриса наблизилася до мене впритул.

— *Жартуеш. Колобок — ворог народу, бо втік. За кордон.* І щоб я не втік, секретарка головного редактора замкнула двері зсередини на ключ.

Це вже була помилка польської ментальності.

Зі мною так не можна.

Можна забороняти мої фільми постановами ЦК, але не можна мене замикати на ключ в одній кімнаті з казочками будь-якої національності безкарно.

Тут я запеклий інтернаціоналіст. Може, навіть і космополіт. Гірший за колобка.

Повинен визнати, що з того дня я став розуміти Андрія Бульбу. Не Тараса, а саме Андрія.

Навіть тут, у спецкабінеті, хотів написати заявку № 40 на сценарій за мотивами “Тараса Бульби” під назвою — “Польська панночка, Андрій і природа національного інтернаціоналізму”. Ні, радше — “Націо-

АПОСТОЛУ ПЕТРУ»

красуня Беата... замість відвести мене в директорський туалет, вона відвела мене...

Мобілка ще верещала. Я послухав, про що верещить мобілка:
— **Ми горимо! Горить кіностудія! Включи перший канал — покажуть!**

Горіла не кіностудія. Горіло поруч із першою прохідною. Горів міст. Уже потім я зрозумів, що горів ринок під мостом. Тоді стало зрозуміло, що абонент майже не помилився, бо половина дрібних яток під мостом належала студійцям, яких викликали з кіностудії, як і мене.

Це вже третій, ні, четвертий міст, який горить у моєму житті.

Один місток через канаву я спалив власноручно. Було це у військовому таборі під Дорогобужем. Нас — студентів — утрюх (Сашу Княжинського, Гошу Рерберга і мене) поставили на добу чергування на дивізійну кухню. Вночі треба було безперервно топити дровами чотири величезні гриби. Ми пиляли, рубали дрова і кидали їх у ненажерні топки. Дрова закінчилися опівночі. Тоді ми прийняли стратегічне рішення, щоб забезпечити червонопрапорну дивізію сніданком — розібрати місток, що вів у дислокацію дивізії — щоб ворог не пройшов. Місток був невеличкий — метрів п’ять, колоди лежали упоперек в один накат, прошиті скобами по краях. З містком ми упоралися за годину. Ще годину пиляли і рубали. Бійців дивізії було врятовано — сніданок подали вчасно.

А ми утрюх поповзли по-пластунськи, бо сил їти на повен зріст не було, до Дніпра — відмокати. То була ніч на Івана Купала. Світанок. Черговий на березі Дніпра помітив пластунів і почав стріляти.

Колись у голодному для мене 65-му (лише для мене голодному, бо за

проспекту до кіностудії на Шулявці, тоді казали — на Більшовику, повз зоопарк, медінститут, пушкінський парк із пам’ятником поетові, що сидів ніби на унітазі, я йшов із заплученими очима, обличчям до сонця, як сліпий радар і уявляв себе Гомером.

Щоразу, на кожну заявку, яку я ніс у сценарний відділ кіностудії, я уявляв себе якимось іншим великим сліпим. То Перебендею, старим, сліпим, хто ж його не знає, він усюди вештається та на кобзі грає... як казав Тарас Григорович. То Бетховеном. Хоча той був глухий, але не має значення, сліпий не побачить, так вигадає.

Я вдумував заявки.

То про сліпу кулю, що вилетіла зі ствола ірокеза над Ніагарою і завалила на смерть японського імператора в кам’яному саду під Йогогамою — варіації на тему Гаявати і Газавата.

То про сліпу кишку Сократа.

То про сліпого Паніковського. “Золоте теля” зарубали на порозі кіностудії, я його не встиг навіть зятягнути на налігачі в сценарне стійло.

Дорогу до студії знав ногами навпамацки не гірше за трамвай № 23, що скреготав від вокзалу — біля мого порога — повз прохідну кіностудії кожні сімнадцять хвилин, далі я ніколи не їздив.

Циганська кров робила своє, коли я входив на першу прохідну, я вже був засмаглим, як індус. Або араб. Або мексиканець. Або жид з Єрусалима.

— *Ти з Сочі чи з Ялти? Добре відпочив?* — запитував мене знайомий вахтер Чигиргес і пригощав самогонкою. Чигиргес називався так через те, що божився, ніби в Чигирині ще за часів Хмельницького його прадід гнав самогон на місцевій гідроелектростанції на річці Тясмин при впадінні її в Дніпро. Ніби прадід

Були там і Кафка, і Селенджер “Над прірвою у житті”, і заявка зробити римейк “Панцирника Потьомкіна”, і “Евангеліє від Кагановича” про голод—33, був Бабель “Первая конная” і “Олеся” Купріна, яку потім зняв Борис Івченко, і “Захар Беркут” знов Франка, якого блискуче зняв Льоня Осика.

Заявка на сценарій № 37 містила лише три слова: Шевченко “Великий Лях”.

Почав із тем, від яких головний редактор студії красний письменник Василь Сидорович Земляк лякався на смерть.

Правець у Земляка стався, коли Іван Драч припер на студію валізу аркушів під бібліною назвою “Числа”. “Числа” було складено для режисера Ілленка, тобто для мене. То вже з боку Івана було подвійне нахабство. Йому мало було, що його “Криницю” завалив Ілленко, то ще й “Числа” він написав для Ілленка про перших у світі кібернетиків із Києва.

Заступник головного редактора Сизоненко, який говорив виключно цитатами з Гемінгвея і дуже співчужав нам, сказав Драчеві:

— *Сценарій у тебе, Іване, геніальний, майже, як Фієста. Але Фієста про кориду. А “Числа” про кібернетиків. А кібернетика — буржуазна лженаука, як записано в БСЗ. І сонце сходить не для вас, хлопці. По вас дзвонить дзвін.*

Закінчував я свій марафон засмаглим уже не як індус, а як дванадцять негрентя із Сенегалу.

Чимиргес підносив гранчак мутної рідини, як перепустку на студію, і здивовано питав мене:

— *Ти часом не з шахти виліз?*

— *З шахти,* — відповідав я, — *але я ще не виліз.*

Заявку № 37 на сценарій про Шевченку “Великий лях” Василь Земляк розірвав на маленькі смужки і з’їв, запиваючи кавою, щоб не

Володимир ВОЙТЕНКО,
професор

Це, безумовно, свято: прекрасне видання — великий формат, крейдяний папір, колір, друк, а насамперед поновлене для лектури ім'я Марка Грушевського. Він народився в день євангеліста Марка — 25 квітня (7 травня н. с.) 1865 р. в селі Худоліпка на Київщині. У цій місцині рід Грушевських був присутній щонайменше з 1746 р., коли священиком тутешньої церкви став Данило Груша — прапрадід і Марка, і Михайла Грушевських (тож вони були чотириюрідними братами). У свідостві про смерть Марка Федоровича читаємо: "Причина смерті — расстрел. Место смерти — не установлено". Діялося це у вересні 1938 року...

Відгукуючись на першу публікацію книжки, про яку йдеться (Львів, 1906), Іван Франко писав: "...вірування й забобони, гігієна й спосіб виховання, забави й щоденні заняття, становище в родині та в громаді — все це просліджено від перших проявів вагітності матері, тиждень за тижнем, рік за роком аж до парубоцтва й дівочення. Матеріал збирано на досить тісній території містечка Суботова і сусідніх слобід, проте комплекс його завдяки мужності збирача і його щирої прихильності до життя народного вийшов такий багатий, що ні в якому письменстві нема подібної книги..."

Упорядник тексту і автор післямови новітнього видання п. Ярослава Левчук є праонукою Марка Федоровича, упорядник ілюстративного матеріалу п. Валерія Грушевська — його онука. З приємністю скажу, що моє знайомство з пані Валерією триває майже півтора десяти років; для мене ця жінка є уособленням жертовної працелюбності та непохитого українства; вона — Грушевська.

1. Закінчивши Черкаське духовне училище 1883 р., Марко Федорович вступив до Київської духовної семінарії; після неї вчителював і був псаломником у селах Чигиринського і Черкаського повітів, у 1893—94 рр. служив псаломником у Старокілівській Андріївській церкві. З 1897 р. доля о. Марка та його родини пов'язана з с. Суботом. Могло б, звісно, скласти-ся якось інакше, але було так, як було: Чигирин, Суботи... чи то доля подавала знаки?

*Гетьмани, гетьмани,
якби-то ви встали.
Встали, подивились на той
Чигирин,
Що ви будували, де ви
панували!
Заплакали б тяжко, то ви б
не пізнали
Козацької слави убогих руй.*

Марко і Михайло Грушевські познайомилися в Києві десь у 1888—1889 р.; багато пізніше Марко писав братові: "Як уже став я тобі відомим, то в сей уже час у мене була система свого життя до смерті. [...] У мене твердо тоді ставилось: з духовенства зробити людей, а не жреців, а потім і розумними силами своєї, ними забутої, держави". В Суботі о. Марко був не лише священиком, а став також законником і місцевому училищі (1899 р.), округним місіонером (1900 р.), спостерігачем за сектантськими парафіями (1903 р.) та благочинним місіонером (1904 р.). Після тривалих клопотань невгамовно бабусі в 1907 р. однокласне суботівське училище стало двокласною школою ім. Богдана Хмельницького: цього гетьмана с'як-так шанувала імперія, і саме його

ім'я використав у своїх прошеннях о. Марко. Книжки для школи він замовляв у Львові через брата Михайла, а платив за них зі своїх заробітків. Невдовзі — через доноси віроповіданих священиків — Марко Федорович уже був під пильною увагою київських жандармів за звинуваченнями в підбурюванні селян проти царської влади та пропаганді українофільських ідей. Почалися обшуки; крамоли в оселі не знайшли, стосовно чого повітовий справник доповідав начальству: "Священник Марк Грушевский, ярый сторонник отделения Малороссии, давно уже подозреваемый в тайной агитации, очень хитрый и осмотнительный и потому был неуязвим".

Зрештою Київська духовна консисторія — підозрюючи й навіть знаючи про "вредную в политическом отношении" спрямованість о. Марка, але не маючи матеріальних доказів, — перевела його з Суботова до містечка Таганчі Канівського повіту. Що аж ніяк не вплинуло на його світогляд... Для власних дітей, двох синів і двох доньок, родина наймала гувернантку, щоб учила іноземних мов, але няньками були баба Параска та баба Палажка (збереглося фото). А о. Марко питав, розпитував і допитувався; коли випадала пильна хвилина, старанно нотував (широ й просто, без літера-

го), але ж — для людини, для *Ното sapiens* — то лише одна частка сутності. "Жінка при надії" — так називали українці вагітну. Є купа інших синонімів (важка, непорожня, у тяжі, груба), і кожний має своє місце, залежне від контексту, але... "При надії" — це просто блискуче! Якщо ж говорити про мовну тональність книжки Марка Грушевського, то органічне поєднання чітко позначених біологічних акцентів із власне людськими (надбіологічними) мотивами, з надлюдськими, божественними інтонаціями робить її унікальною серед етнографічних творів (до яких лише формально належить книга) і наближає до Біблії. Сподіваюся, що мене правильно зрозуміють; у світовій літературі знаю не багатьох письменників, чиє перо вміло (без примусу й претензійності) писати в такому стилі — Василь Стефаник, Тодось Осьмачка, Андрій Платонов, Вільям Фолкнер. Коли йдеться про власне етнографічний компонент, маємо бути вдячними п. Зенонові Кузелі (1882—1952), професорові Українського Вільного Університету, за фаховий народознавчий коментар до текстів Грушевського і численні посилання на спеціальну літературу. Проте (мені це здається незаперечним) нотатки суботівського мудреця мають насамперед літературне підґрунтя; якщо шукати тематичні паралелі,

Про хрестини знають усі (хоча й не все). А чули ви, пані та панове, про **зливки, похрестини і виводни**? Це цікаво; звичаї та ритуали, як дорога через ліс, не дають заблудитися, а хто вже якої пісні співає на тій дорозі — вислічої чи солов'їної, — залежить від хисту. Не скажу, наче сам я на тому знаюся; прикро, що звичаєве збіднення щоденного життя супроводжується незворотними втратами лексики. Слова і звичаї поєднані тісніше, ніж це здається, і йдеться не лише про смерть того слова, яким позначався певний ритуал. "Кожне слово — теорія" (В. Юринець), відтак утрата кожного — дірка не лише в лексичній, а й у світоглядній моделі; кожний втрачений звичай — крок від багатомірної моделі до плоскої. А забобони? — запитаєте ви. Забобонні ритуали набагато живучіші, і йдеться не лише про чорного kota чи порожні відра. Психологічна налаштованість "совка", чи релігійного фанатика, чи шовініста живиться не любов'ю до свого, а насамперед ненавистю до чужого, і це продукує форми поведінки, сутнісно подібні до канібальських ритуалів.

Утім, повернемося до суботівських нотаток о. Марка; ось вам, товаристо, колісанка: "Колісала баба діда//З вечора до обіда,//поки стало в торбі хліба.//Як не стало в торбі хліба,//Покинула баба ді-

ДІТИ УКРАЇНИ

Того чоловіка ще й на світі немає, ще не зародивсь він од батька та од матері, ще й не побрались собі молоді, а про його скільки то мови в людей, скільки думки та гадки! А річ ведуть наче він уже й є, наче він уже щось робить у світі.

Марко Грушевський, "Дитина у звичаях і віруваннях українського народу", К.: "Либідь", 2006, 256 с.

варто згадати насамперед Степана Васильченка.

2.

Коли починаються пологи, треба кликати бабу. Найчастіше йде по бабу сам батько або послає кого-небудь, то не образа, що не сам. Ось як пише Грушевський: баба "тільки увійде в хату, то не здоровається, а тричі каже, переступивши поріг: "Христос воскрес" і один раз нишком "Богородице", а хто є в хаті, кажуть їй: "Воистину воскрес". Це — дивовижно, і особливо те "нишком" — Богородицею, виходить, тайкома називають породіллю. Хоча мені й самому баба в'язала пупа, ні від матері, ні від бабусі не чув про такий звичай на Поліссі; може, не скрізь це робиться однаково. Слухайте: "...всі чоловіки при пологах присутні, а при важких самі підтримують жінок під плечі і водять" — а ми, неукі, дуємо, що присутність чоловіка то є новітня мода. Зав'яже баба пупа "на вершок од животика", а тоді шукає дитя хлопця сокиру, а для дівчинки гребінку, і до того зняряддя відірає пуповину, "щоб кожне до свого діла вдатне було". Але (сміятися чи плакати?): "Не чуно, щоби де одрізували до книжки, бо ще з цього хліба не їдять; може, це ведеться у поплі та панів, а в людей не чуно". Мабуть, таки сміятися. Мої власні сільські спостереження років на п'ятдесят пізніші, але — при іронічному ставленні до деяких, легкої ваги, "книжних" людей — завжди бачив шанобливе ставлення до самої книги. Навесні 33-го ролю діти до останнього ходили в школу і, траплялося, вмирили за партою — це знаю достеменно від мами-вчительки.

да://Ой ти, діду бородатий//Чом ти й досі не жонатий?" Поміж колісанок бачимо й ті, які вже в наш час записала в Суботі пані Ярослава (праонука).

Людина, як родиться, то нікчемніша теляти, ділилися з батюшкою своїми думками селяни, оте мале гірше од пуголова: і незмілене зовсім, і слабе — прямо ніщо. Це правда, — але правда й те, що в теляти швидко ростуть ноги, а в дитині — розум. Тож і виспівують біля неї, і примовляють, а вона, позірно, нічого й не затямить... та насправді не пропустить жодного слівця, жодної інтонації, бо такі не пуголовак, а *sapiens* — розумна. Все почуте й побачене, кожний запах і кожний дотик формують те, що колись називатиметься здібностями і характером, з чого виникають особистість та індивідуальність. Сорак дев'ять синонімів наводять Грушевський для назви дитини на першому році життя; починається перелік словом "пискля", а закінчується словом "щebetун". Чудове слово, правда ж?

А тепер — про страшне. Цитую: "... буває, матері чи няньки прив'язують дитину за ніжку, наприклад, до стола, і вона лазить на мотузочку коло нього. Бідні діти! Як ото їх прив'язують малими, то так звикають, що в літ 4—5 буває, що візьме та само себе прив'яже, та й сидить". Так багато виникає соціально-політичних асоціацій, що не хочеться їх і називати. Самоприв'язані, одв'яжуться! Пора вже.

3.

У художньому оформленні книжки, про яку йдеться, використано роботу В. Кушніра "Нічого кращого немає, як тая мати молодая з її дитятком малим" (1969); колекцію вишивок і мережок, зібрану Марією та Марком Грушевськими на Чигиринщині; малюнок з альбому "Украинские узоры XVIII века" (1912). А ще — фото з фондів Українського центру народної культури

Родина Овсієнків із с. Дружня на Київщині. Йосип із дружиною Домахою та дітьми

турних орнаментів, так що не завжди й зрозумієш, де йдеться про дослівний переказ народної мудрості, а де — про власні міркування з цього приводу: "Люди хочуть мати нащадка через те, що так воно в натурі людській природжене, щоб такі нащадків мати. Воно ж радіє душа, як бачить, що ще і в неї корінь не підсох. Ще будуть віти і в неї. [...] Як вагітні жінка, то не думає, що доведеться їй стерпіти. На своє жіноцтво не жаліються і закону свого тримаються. Чоловіки ще й шанобливіше поводяться з жінками, ніж з дівками. Може, зрідка хтось жінку міняв на дівку, але й то ховаючись од людей і своєї совісті [...] ...чоловіки люблять череватих жінок, а череваті жінки не ремствують ні на себе, ні на Бога. Це, на думку людей, не грішне, не стидке, не погане і не осоружне, а величність наче є. [...] Звісно, як хороша людина зачереватіє, то її ще більше тоді люблять, жаліють; і навіть як не дуже любима молодичка завагітніє, а й тоді знайдеться ласка для неї".

Вагітність і народження дитини мають яскраві ознаки процесу біологічного (коли хочете, тваринно-

Надія КОШАРОВСЬКА

ЖАХ ГОЛОДНОГО ДИТИНСТВА

Нас у сім’ї було троє. Я, наймолодша, — записала спогади про голодомор своїх старших сестер — Ніни і зведеної Тетяни Іванівни Алексеевої, нині вже покійної.

У 1932-33 роках Таня жила в Києві у бабусі на Монастирській вулиці (тепер цього будиночка нема) і вчилася у педагогічному технікумі імені Б. Грінченка, що на вулиці Багговутівській, неподалік Київської обласної лікарні. Отож її розповідь: “Відстань до технікуму я долала бігцем, бо грошей на трамвай (15 коп.) не було, як і зимового пальта. Коли втомлювалася, то грілася біля вогнищ, що палали на вулиці. Так грілися промерзлі кияни і приїжджі. А мимо проїздили півторатонки, навантажені замерзлимими людьми. Руки, ноги мертвих стирчали, як дровеняки. За Лук’янівським кладовищем були викопані глибокі траншеї, куди й скидали цих небіжчиків. І не прикопували, поки рови не заповнили ущерт. Ми все те бачили, бо нас водили повз ті траншеї на... фізкультуру. Особливо запам’яталася траншея з малими дітьми. Біля неї стояла якась жінка і гірко ридала. Мені казали, що тепер на цих дитячих кістках військове кладовище. Приміщення технікуму не опалювалося. І вчителі піднімали нас, щоб потупати ногами і помахати руками. Харчувалися ми раз на день в обласній лікарні. Це був рідкий помідорний суп — мало кому діставався у ньому шматочок картоплі. Потім дві ложки якоїсь каші. Вдома не було нічого їстівного. Все цінне бабуся віднесла у торгсин. Ми б не вижили, якби не дядько Андрій — бабусин зять. Він служив кухарем для начальства у Лук’янівській в’язниці. Двічі на тиждень бабуся ходила до в’язниці, звідки зять виносив їй недоїдки. Ми їх розбавляли водою і варили у великій каструлі на примусі. Ділили на порції, щоб вистачило, поки знову дядько щось винесе.

Запам’яталася, як одного разу серед недоїдок попалися надкушені млинці й котлети. Це була розкіш. Податися до дядька Андрія і тітки Зінаїди в Олександрівську Слободу (вони тримали козу) було далеко і небезпечно. Важко було дивитися на те, що відбувалося на вокзалі й уздовж колій. Там конали опухлі від голоду люди, які дісталися Києва у пошуках роботи і харчів, але їх у місто не пускали. Тут не встигали хоронити померлих від голоду місцевих жителів.

А ми в технікумі співали “Юного барабанщика”. Хором керував Олександр Мінківський, який потім очолював капелу бандуристів України”.

А тепер розповідь моєї сестри Ніни Леонідівни Кошаровської, у заміжжі Голопатюк. “Ми жили в селі Загребеллі (тепер частина П’ятигір) Тетіївського району Київської області. Батьки Леонід Автономович і Олена Іванівна Кошаровські — сільські вчителі.

1932 рік. Мені в серпні буде сім років. Я вміла читати, писати, рахувати. Щоб не байдикувала, мама записала мене в перший клас до Верещак Євдокії Луківни. Тоді набір учнів був з восьми років. На початку літа Євдокія Луківна збрала нас, майбутніх першокласників, і повела за село, де росло жито. Жито було дуже забур’янене й рідке. “Розгортайте, диточки, руками жито, виривайте бур’ян і не наступайте на стебла”. Ми пропололи невеличку ділянку. Так ходили полоти три дні.

Якось мама, прийшовши із сільради, сумно сказала батькові, що в колгоспі збрали по 6 центнерів з гектара. Багато це чи мало, я не розуміла. Почалося навчання у школі. Першокласників було 20. Наступ голоду відчувся пізньої осені, коли колгоспники одержали на трудовень усього по 100 грамів зерна. У Стрижавці й Сухому Яру не дали й цього. На 10 сотках нашого городу вирости картоплю, буряки, гарбузи. Мали корову, че-

кали в березні телятка. Корму бракувало. Дорогою повз нашу хату возили цукрові буряки в Денихівку на цукрозавод. Іноді щось із воза й випадало. Ми з сестричкою підбирали ті буряки.

Перед Новим роком у нас із ями, що була в хліві, викрали картоплю. Лишився мізер на садіння. По селу поширилися крадіжки. Учні приносили у школу варену картоплю в лущайках, рідко хто мав хліб із буряковим повидлом. На зимові канікули мама нас не випускала кататися на санчатах, бо ночами зникали люди. Після канікул уранці треба йти до школи, а мама плаче, у батька теж сльози на очах: украли корову! Навіть ми з Надею того дня не гралися, не сміялися...

У школу приходило дедалі менше учнів. Повз нашу хату пролягала дорога на цвинтар. Часто бачили, як нею везли і несли мерців — найчастіше дітей і старих. Батьки одержували разом сім кілограмів ячмінно-вівсяно-житньої суміші на місяць. На дітей нічого не видавали. До цього борошна трохи додавали садиної картоплі й буряків. З такого тіста раз на тиждень пекли хліб. Батько ділив випічку так, щоб вистачило на тиждень. Ми голодували, і Євдокія Луківна трохи вдіяла нам своєї картоплі чи лущайок. Навесні мамі доручили знайти жінку, яка погодилася б доглядати дітей-сиріт дошкільного віку. Погодилася одна бабуся з дочками Марією і Софією. Мама наполягла в сільраді, щоб цим дітям із колгоспу виділяли крупу, борошно і молоко. У колгоспі було сім корів, їх тримали у хліві розкуркуленого Потапа Полінського. В його хаті розташувалася сільрада. Часто мама посилала мене по молоко для дітей-сиріт. Іноді доярка потай давала мені напитися молока з кварточки. А взагалі все вранішнє й вечірнє молоко відправляли в Тетіїв на молокозавод.

Недалеко від нас жили брат і сестра. У сестри була донечка, ще не ходила до школи. Вона приходила до нас гратися, бо нам мама пошила дві ганчір’яні ялячки. Коли мама поїхала в Калугу до рідні роздобути харчі, дівчинка зникла. Підозра впала на її дядька Дементія. У хаті зробили обшук. Знайшли у стрісі дитячі пальчики, а в коморі яму. У ній — дїжечка з людським м’ясом. На суді Дементій зізнався, що з товаришем украв і нашу корову. Торгував по селах людським м’ясом. Його засудили до смертної кари.

До нас у хату прибилася Палажка із багатодітної родини Плахотнюків із сусіднього села Сухий Яр. Колись наші батьки сусідили. Палажка мене няньчила. Весною 1933-го її сім’я (16 душ) вимерла від голоду. Ще жевріло життя в її сестри Федори і брата, який намагався порати город. Батько привіз опухлу Федору. До початку літа вона трохи оклигала і пішла додому. Невдовзі нам повідомили, що вона померла, а брат утопився. Весна принесла хоч якісь вітаміни — кропиву, лободу. На початку літа вже шпортали дрібну молоду картоплю. З району надійшло розпорядження організувати при школах сніданки для дітей молодших класів. Цю роботу доручили мамі в Загребеллі, а татові у П’ятигорах. Крупу для “похльобки” видавали з колгоспних комор. Хліба не було. Як усі, я стояла в черзі за сніданком із кварточкою в руках.

Улітку в село привезли сиріт із різних областей України. Спочатку з півсотні. Розмістили в будинку для робітників колишнього поміщика Липківського. Привезені діти були брудні, зарослі, худючі, неграмотні. Старші — з ножами, обрізами. Говорили якимсь суржиком. Мамі й директорові початкової школи Герасиму Михайловичу Поліщуківі довелося організувати цей дитбудинок, випрошувати в колгоспі продукти, привчати дітей до порядку: голодні, вони шастали по садках і городах, обриваючи все підраю. Як мама залагоджувала всі ці справи, не знаю. Але вона ніколи ні в школі, ні вдома не підвищувала голосу. І всі діти її слухалися”.

Не доведи Господи нікому мати такі спогади про дитинство, як мені. Адже нас постійно супроводжували жах, сльози.

Пам’ятаю початок березня 1933 року. Мені п’ятий рік, сестрі Ніні — восьмий. Ми сидимо в кімнаті з суворим маминим наказом — не відчиняти навіть квартирки. За вікном сірий день. Сніг уже зійшов. Перед вікном з’являються чужі чоловік і жінка. Чоловік весь розлук, ноги наче вгрузли в пухле тіло, що безсило пустилося під голим деревом на сиру землю. Жінка молода, але суха, як дошка. Розпатлане чорне волосся вибивається з-під хустини. На жовтому, як віск, обличчі — гарячкові темні очі. Вона показує нам через шибку цукерку в обгортці. Наймовірніша розкіш для голодної дитини! Ніна спокусилася.

Вилізла на стіл, відчинила внутрішню квартиру, взялася за защіпку зовнішньої. І тут я, слухняна дівчинка, повисла на ній з криком: “Мама не дозволяла!”. Ми були врятовані. За руку через отвір чималої квартирки худеньке дитинча здичавіла жінка неодмінно витягла б. Обман із “цукеркою” не вдався. Жінка дико зареготала, вишкіривши жовті зуби, її палаючі очі, здавалося, розширилися на півобличчя. Вона впала на землю і розчепіреними пальцями гребла її, запихаючи собі в рот чорнозем. Я заплющила очі від жаху. Більше нічого й не пам’ятаю.

Вже в роки незалежності України я прочитала книжку американця Конквіста “Жнива скорботи”. Там документально підтверджено, що Сухий Яр весь вимер від голоду. Врятувалася одна Палажка, що стала членом нашої сім’ї. Ми голодували страшенно і в 1933-му, і в 1947 роках. Тоді я вже була в десятому класі. На уроках ми нерідко неприємні, тому нас учителі виводили “хапнути свіжого повітря” у двір. 1947 року харчами було насіння цукрових буряків: мама десь роздобула його ціле відро. Батько, що повернувся з війни з відкритою формою туберкульозу, стріляв зі шкільної дрібнокаліберки галок. Мама варила йому пташине м’ясо, нам здебільшого діставалася юшка. Сім’я моєї однокласниці Іла “млинці” з чорної маси ось такого походження: у 1941 році в колгоспі таємно від фашистів закопали у траншеї картоплю і зрівняли з землею. Про те знало кілька осіб. У 1947 році траншеї розрили і вичерпували звідти смердючу, але рятівну поживу. Смаку цих “щедрот” я не пам’ятаю. Мабуть, така властивість організму — пам’ятати те, що смакувало. Ось я й повернуся подумки у 1933 рік. Палажка топить у печі. Мене приваблює смачний дух. Я питаю, що це так смачно пахне. А Палажка каже: “Сало!”. А що це таке — сало? Зазираю в піч. У горщику вариться юшка з бур’яну, а на сковорідці шиплять малесенькі шматочки невідомого м’яса сала. Палажка дістає гарячу кривоточку і кладе мені до рота. Я не можу описати того блаженного тремтіння всього мого ества, що розкошувало тієї миті. Кусничок сала (із сирниковою коробочку) нам передала з Києва бабуся. Ця картина “пропалася” у мені навечно, виринає мало не щоразу, як тепер дрібно ріжу сало на засмажку.

Геннадій ЩИПКІВСЬКИЙ

Моя столітня бабуня Сашка оповідала про голодомор 1946—1947 рр. на Поділлі. Нині ті оповідки виринули з душі “Подільською елегією”.

ПОДІЛЬСЬКА ЕЛЕГІЯ (уривки)

Заснуло світло у вікні,
Від голоду затерпли душі.
В селі не блимають вогні,
І пугач тут як тут на груші.

Кричить, аж застигає кров,
Дощу бабуня молить в Бога.
Нема кому врубати дров,
Важка до ясенів дорога.

Чим розпалити вранці піч,
Що будуть снідати онуки?
Щось довго не тікає ніч,
А скоро треба йти на луки

І накопати корінців,
З акації кори надерти,
Спіймати декілька слижів,
Зварити це, щоби не вмерти.

Бо через тиждень
все згорить,
Вороння кряче над хатами.
Невже очікує ту мить,
Коли біда прийде за нами?..

* * *

Як повернулися совіти,
То маємо злидарювать.
Вже рік приходиться говіти,
Сказав біля крамниці зять...

А теща сльози тамувала,
Збирала з донькою клумак.
Гріхи обом повідпускала,
Дала хлібину і баняк,

Пшона у вузлик, жменю солі,
І пачку сирників, і ніж.
Все інше знайдете на волі
І зварите собі куліш.

Там, за Збручем,
на Тернопіллі,
Дорога приведе в УПА.
Місця обходьте підозрілі,
Бо кожна хата не сліпа.

Тримайтесь манівців і лісу,
Обходьте села і шляхи.
З-під стріхи витягла два
кріси,
Коли заснули дїтлахи.

Багато із села тікають —
І ви ідїть, бо ось прийдуть.
Хай ангели охороняють
І наставляють вас на путь.

Сльоза, немов закам’яніла,
Закрила двері, прилягла.
Сопіла поруч дїтвора
І хліба уві сні просила...

Валерій Франчук “Поминаємо рідне село...”

Оляна РУТА

Впевнена в собі, ділова, цілеспрямована, поетеса Ольга Ольхова — новий тип молоді сучасної українки. Вона не асимілюється з оточенням, щодо всього має власну думку, не прагне наслідувати модні літературні зразки. Тримається гідно, не губиться серед російськомовного населення Києва. Шанує себе, свою національність, свою мову — і в цьому в неї є чого повчитися. Який гарний приклад для наслідування тим молодим, які соромляться свого коріння, своєї мови, страждають комплексом меншовартості та “мовним комплексом українця”. У передмові до її дебютної збірки Іван Мегела, її викладач зарубіжної літератури в університеті, редактор літературно-художнього альманаху “Святий Володимир”, написав про неї так: “Амбітна дівчина з розвинутою національною свідомістю зуміла зберегти своє обличчя і не розчинитися серед загалу прихильників андеґраунду, постмодернізму, ґаласливий попси. Генетична належність до Лесиного краю відчувається у всьому: у її гордій, шляхетній поведінці, залюбленості в красу українського слова...” А інакше і бути не може, стверджує Ольга Ольхова своєю поезією, “бо твій ангел з пшеничними крилами / говорить лиш рідною мовою”.

Позиціонування внутрішньої монолітності — фундамент її творчості:

Я визрію, як втома, поступово — такою зрілою мене не знав ще світ.

Невідворотно виросту у слово — у слово горде й дуже, як граніт.

Мовчати годі. Вдосталь намовчались.

Для толерантності не час і не пора.

Коли мого коріння струни рвалися,

хіба хто зважив, що жива кора.

Поталанило Олі з учителями словеснос-

«НЕВІДВОРОТНО ВИРОСТУ У СЛОВО...»

До творчого портрета Ольги Ольхової

ті, їм вдалося закохати дівчину в рідне слово, а помітивши письменницький талант — заохотити далі працювати над собою. Дуже подобалося Олі писати твори на уроках української мови та літератури. Писала вона так натхненно, що скоро їй стало мало просто здати учнівський твір на задану тему. Цю тему вона переосмислювала вдома, випробувуючи сили в різних прозових жанрах: есе, новелетах, новелах, оповіданнях. У літературно-художньому альманасі рідної гімназії і побачили світ перші її публікації. Це захоплення привело Ольгу до Києва — в Інститут журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка, який минулого року закінчила з відзнакою. В університеті в пошуках концентрованіших форм думки Ольга почала писати поезію, друкувалась в альманасі “Святий Володимир”. Сама не помітила, як стала поетесою, адже починала з прози, — жартує Ольга. Щоправда, зізнається, що й тепер пише прозу, і вже не малу, а велику, і, можливо, колись читачі матимуть змогу насолоджуватися її романами. Колись — бо найближчі два роки Ольга цілком і повністю зайнята написанням дисертації, і підходить до цієї справи ґрунтовно й серйозно. А поки що...

А поки що Ольга Ольхова — авторка двох поетичних збірок. Перша — “Керамічна совість” — побачила світ 2005 року. Друга — “Брунькуються громи” вийшла нещодавно у видавництві “Задруга”. Приємно вражає зрілість її світогляду, мудрість і розважливість

міркувань, ось, наприклад, рефлексії “пома-ранчевих” подій:

Відстоявся фреш помаранчевий — як осад, осіла тривога:

шукали могутніх зачинів,

а куди ж завела дорога?

Ти із мене розгубленість витруси —

треба знову шукати доли.

Розлюбити можна цитрусіві,

та Україну — ніколи.

У її принциповості, в традиційності духу громадянської лірики (у найчистішому розумінні цього поняття), у її, як сказали б пост-

модерністи, старомодності — є щось надзвичайно приємне. Тут немає ні крихти вагань, тут є непорушна позиція і чітко означений шлях.

Зовсім інша Ольга Ольхова в інтимній ліриці. Ніжна й пристрасна, тут вона вже має право побути й слабкою, і сильною жінкою, посумувати-потужити й порадіти. Спілкування з природою для поетеси — теж річ інтимна, адже і зиму, й сніг, і літо, й озеро Світязь, і сад, і дерева, і все живе навколо вона відчуває мовбито через себе, через свої почуття, радощі й жалі, відкриття й розчарування. Незмінним лишається традиційність лірики, де ніщо не може неприємно шокувати читача, закоханого в рідну мову. Приємно радують деякі поетичні знахідки поетеси: “Від сліз, що визріли в мені, в поезії промокли ноги”, “Чийсь наполегливі пальці в’яжуть з мене на пам’ять вузлики”, “Я чекаю твого приходу всім еством ненаписаних рим”.

Ольга Ольхова сміливо творить несподівані, але такі органічні в її поезії неологізми: “милуватимусь твоїм безменебуднем”, “кульбабчиться літо”, “У віхолах приспало місто, закучурилось у сні”, “стоять скульптури сніжнотілі”.

Поетеса сміливо перевтілюється з образу в образ, з настрою в настрої, і в кожній жіночій іпостасі вона — щира. Очевидно, кожна дівчинка, дівчина, жінка може знайти в інтимній Ольжиній ліриці щось суголосне тільки їй.

Але хоч би в якій іпостасі Ольга Ольхова поставала перед читачем у кожному конкретному вірші, вона зберігає визначальну рису свого питомого образу — гідність. Очевидно, й читачів і читачок вона таким чином закликає бути собою, пишати своєм корінням, вивчати й любити рідну мову і за жодних умов не втрачати гідності.

«КОЗАЦЬКІ МОГИЛИ» — ЦЕ НЕ ПОЛІТИКА, ЦЕ ІСТОРІЯ

Євген ЦИМБАЛЮК, Рівненська обл.

Після встановлення незалежності України що не рік, то на території державного історико-меморіального заповідника “Поле Берестецької битви” збирається дедалі більше людей, щоби по-справжньому пошанувати пам’ять українських козаків і селян, які загинули за волю України в битві під Берестечком.

Цьогоріч із часу битви виповнилося 356 років, і перелік проведених заходів вийшов доволі довгим. Це, зокрема, Всеукраїнський фестиваль-конкурс козацької пісні, науково-краєзнавча конференція з нагоди 40-річчя з часу відкриття музею на “Козацьких могилах”, відкриття меморіального знака про відновлення чорного життя на пляшівському скиті, виступи кобзарів, бандуристів і лірників, виставка декоративно-ужиткового мистецтва Рівненщини, концерт... А найважливішим заходами, безперечно, стали божественні літургії та панахиди пам’яті наших славних попередників, полеглих у

Берестецькій битві.

За різними даними, тоді, 1651 року, загинуло від 10 до 30 тисяч вояків Богдана Хмельницького. Проте хоч це і була поразка від 150-тисячного війська польського короля Яна Казимира (бо козаків зрадив кримський хан), вона, як писала українська поетеса Ліна Костенко, “варта стонадцять перемог”. Бо тут, по суті, вперше відчулося згуртування та загартування українського духу. А тодішні прояви геро-

їзму просто не злічити. Чого варті, наприклад, відчайдушний опір шляхті 300 козаків, оточених на острівці добірною кількатисячною навалою. Вони відкинули пропозицію здатися, билися до останнього і загинули як справжні герої.

Про цих оборонців, як і загалом про Берестецьку битву, представлено величезну кількість експонатів у місцевому музеї, розташованому в колишньому монастирському приміщенні. Як і торік, очікувалося, що вирішиться питання про зведення нової будівлі “під музей”. Украй необхідної, адже нині експонатний фонд у виставкових “куцях” залах використано лише на дециду. Втім, урочистості минули, а проблема залишилася. Як і інші — щодо відновлення велета-дзвона, звучання якого розносилося на десятки кілометрів; спорудження монумента на місці загибелі козака Нечая, що протистояв цілій армادі завойовників; нормального облаштування тутешнього монастиря.

Євген БАРАН, м. Івано-Франківськ

нами збірник літературних статей, якого черкаський літератор Григорій Білоус.

Власне, він виступає як упорядник і автор, бо сама книжка складається з двох розділів, названих дуже просто: “Про творчість Григорія Білоуса”; “Григорій Білоус про творчість”. Можна було б закинути деяку спрощеність назв розділів, однак це нічого не змінює в композиційній повноті книжки. Єдине, що, можливо, не варто було самому Григорієві Білоусу виступати упорядником матеріалів про свою творчість, хоча, з іншого боку, — хто краче знає свою творчість, як не автор. Є тут ще одна об’єктивна причина. Григорій Білоус на порозі свого сімдесятиріччя, однак, є малознаним для широкого кола читачів. І проблема не в авторові, — тут якраз усе нормально, — проблема у нашому знанні, власне, незнанні української літератури. Я люблю повторювати фразу Гессе про те, що відомість чи невідомість будь-якого письменника є метафізичною. Себто, найвідоміший письменник водночас незнаний, і найнезнаний — відомий. Такий парадокс життя і літератури.

Що ж до Григорія Білоуса, то він талановитий поет-лірик, у його доробку дві поетичні збірки “Зоряний колодязь” (1971) і “Терноцвіт” (1999), чудовий прозаїк (книжка прози “Рудоман”, 1992) і ліро-епік (книжка віршів і поем про Григорія Сквороду, Тараса Шевченка і Василя Стуса “Провидці правди і свободи”, 2004). До речі, за поему про Г. Сквороду “Вогонь у камені” поет відзначений міжнародною

3 РОДУ БІЛОУСІВ...

По той бік мовленого слова: Збірник статей / Упорядник Григорій Білоус. — Черкаси, 2006. — 360 с.

літературною премією ім. Г. Сквороди. Але найвідоміша його книжка — “Слова, слова, спасіте наші душі: вибрані сторінки листування з друзями” (Київ, 2004), про яку Шевченківський лавреат Василь Захарченко сказав: “Це гімн листові, листуванню. Дай Боже почути нам цей гімн і оцінити неперебутнє значення листування в нашому житті й у житті наступних поколінь. Адже написаний сьогодні лист конкретному адресатові — це водночас, користуючись висловом Юрія Яновського, і лист у вічність”.

А ще важливо, що Григорій Білоус (про його керування Черкаською письменницькою організацією, яку він очолює з 1999 року, лише обмовлюся) походить із роду, відомого своїми культурними і національними традиціями: його рідний стрій — поет і перекладач, Шевченківський лавреат Дмитро Білоус, ще два стрії залишили помітний слід у науковій і журналістській діяльності, Олекса — доктор філософських наук, а Микола був редактором всесоюзної військової газети.

У першій частині книжки якраз і розповідається про особливості життєвого і творчого шляху письменника. Серед авторів знаходимо Анатолія Мокренка, Володимира Поліщука, Олексія Нещивого, Василя Захарченка, Василя Стефака, Григорія Лютого, Миколу Гриценка, Івана Дробного та інших. Навіть видрукувана студентська дипломна робота, присвячена творчості Г. Бі-

лоуса (Віта Новик “Ідейно-художній аналіз поезії Г. Білоуса”). Її доцільність теж викликає сумнів, хоча для повноти уявлення про творчість Г. Білоуса така публікація корисна.

У другій частині подано різноманітні матеріали Григорія Білоуса (статті, виступи, рецензії, відгуки, автокоментарі тощо). Серед найцікавіших треба відзначити “Україно, колисько моя!” (про Дмитра Білоуса), “Дух його був зранений, мов лебідь...” (про Василя Симоненка), “Рокований вересень: Роздуми про життя і творчість Василя Стуса”, “Засвіти свою зорю: післямова до поеми про Г. С. Сквороду”, “Вогонь у камені: Післямова до поеми про Г. С. Сквороду”, “Поки горить свіча: Про письменника Володимира Малика”, “Про Григорія Лютого”, “Незабутній Андрій Химко”, “Ще є скарби, допоки їх шукають...” (про художника Василя Євича).

Звичайно, такі збірники потрібні читачам. Вони поновому відкривають творчий світ письменника, знайомлять із його творчими пошуками, особливостями творчого стилю. Зрештою, вони відкривають самого письменника, вписують його досвід у загальноукраїнський літературний контекст. У цьому сенсі збірник статей “По той бік мовленого слова” виявляється самобутній літературний талант, чия творчість є свідченням високої вимогливості й відповідальності перед мовленим словом.

Володимир БАЗИЛЕВСЬКИЙ,
м. Київ

Жах звикання до тимчасовості. Прокрустової міри довжини відпущеного шляху.

Він загнаний углиб ества. Його заступають клопоти. Маємо бути їм вдячні. Вони — рятують від нав'язливості думки, зацикленості на якій неминуче призвела б до божевілля. Завдяки їм існує видимість нашої тягlosti в часі.

Та ось розгортаєш навмання книгу поета і потрапляєш під холодний душ невідворотного:

*Тимчасове усе, тимчасове,
на пісок перетліє граніт,
на граніті карбоване слово
на піску креслить знов неофіт.
Тимчасовий нахилиться вітер,
прочитає оті письмена
і розвіє по білому світу
і любові, і слів сімена.*

Жах, випущений на волю, матеріалізується у вигляді чисел. З тих, що їх називають круглими.

Книга книг про те мовчить. Там священне число 7 подається без нуля. Фактично пройшли мимо круглих чисел (дат) і піфагорейці. Культ і символіка круглого числа — чому їхня думка не рухалась у цьому напрямку? Може, їх відлякував нуль (0) як знак замкненості, незворотності, провалу в порожнечу?

Що тільки не збрєде в голову, як тільки дозволиш собі розслабитись. А все тому, що круглі числа в цьому випадку персоналізовані. Прив'язані до автора цитованих рядків Валерія Гужви.

20 років тому я відгукнувся на книгу його вибраного “Озеро”. Вийшла вона до 50-ліття поета як підсумок 20-річної роботи.

І ось нова книга — “Вертоград”. Поетові — 70. 40 років присутності в поезії. Скільки в прозі — хай скажуть інші.

Важкі числа, а пам'ять учеписта, відбивається: це ж було так недавно. Ілюзіон. Лукавий виверт розуму. Бо числа ті насуються і на тебе, голубе...

20 років тому я зронив фразу, що він, Гужва лишився “незмінним на перегонах літ”.

З повним на те правом я міг би повторити її й зараз. Тим більше, що це підтверджує і сам поет: “Автор мав спокусу поставити під віршами дати, але відмовився від цієї затії, бо впродовж вельми тривалого часу його творчі орієнтири, як виявилось, не мінялися”.

Це — з анотації книги.

Але добре чи погано, що “не мінялися”, з огляду на те, що помінялися епохи, зіткнулися лобами й розминувся століття, що червоне рило цензури стало зеленим, а струси політичні й соціальні збурили й струси в літературі, де гуртова гонитва за новим обернулася не тільки позитивом, а й самознищенням таланту, синдрому варваризації як складової розгулу хамократії і беззаконня?

Ні добре, ні погано. Даність у вигляді цільного характеру і здорового консерватизму.

Незалежність не розв'язала гордієвих вузлів українства, а найтрагічніші з них ще й затягнула. До старих аномалій долучилися нові. Занепад, нефункціональність стали нормою.

Літературний бунт у межах резервації дав поштовх до розвою крони саду божественних пісень, але не вирішив і не міг вирішити проблеми підрубаного коріння.

Втеча від проблеми стала й утечею у знеособлення. Донорство за рахунок чужого призвело до розкурчаєння хисту.

Втішання “гнилим словом” (Юан Золотоуст), глобалізація в її місцевому варіанті створювали видимість абсолютної свободи.

Насправді ж усе те обернулося

несвободою, власноруч накинутими на себе веригами.

Рух тільки в цьому напрямку неминуче мав завершитися тупиком. Так воно й сталося. Як тільки хвиля самозасліпнення частково спала, голі скелі існування у його нинішнього варіанті стали ще по-нурішими.

Винуватців, за великим рахунком, немає. Є жертви. Процеси в літературі були невідворотними, як і в суспільстві. І такими ж загрозливими. Але кожний негатив має свій позитив. І тут є одна цікавинка.

З'ясувалося, що в контексті свіжого досвіду поділ на новаторів і консерваторів якщо й не втрачає доцільності, то принаймні вимагає певного зміщення акцентів.

Серйозний поет спонукає до серйозних роздумів. Може, я перебільшую, але консерватизм (не тільки етичний, а й естетичний) В. Гужви і таких поетів як він, якраз і є новацією за умов, коли усім кортить “задрать штаны, бежать за комсомолом”.

Це не софістика і не зміщення понять.

Бо якщо варваризація — в її класичному тлумаченні — підміна

З «ІМПРЕСІЙ ТА МЕДИТАЦІЙ» Про поета-ровесника

вищих мистецьких форм нижчими, то саме він стає рятівником перших від варварів, що ними можуть виявитися новатори.

Доруйновування традицій у майже зденаціоналізованому, культурно і морально виснаженому суспільстві — це нищення останніх уламків самості, отже, й самознищення.

Література уподібнюється скорпіону: убиває сама себе. І вже немає значення як вона це робить: бездарно чи талановито. Бо при цьому гине щось незмірно більше від неї.

Якщо поставити питання, здавалося би, абсурдно: консерватизм як новаторство, то “Вертоград” змушує поміркувати про фенотип автора.

Він справді не міняв ні орієнтирів, ні письма.

Це письмо мужа, певного правоти, який у водоймах часу намагається піймати рибу найціннішої породи — істину.

Так було в епоху “Озера”, так є в епоху “Вертограда”. То інша річ, що риболовля в одержавлених озерах була, як відомо, обмежена.

Кажучи простіше, перепади між віршами старими і новими якщо й видимі, то тільки для ровесників автора. Як у випадку з кількома монологами, прив'язаними до відомих персоналій, коли поет, який майже завжди говорить прямим текстом, вдається до алюзій.

Важливий нюанс. Сьогодні алюзії — передусім засіб естетичного впливу, незвідка запрограмований, позаяк дозволено говорити про все, а в добу дубової цензури то була одна з небагатьох можливостей бодай опосередковано донести до розвиненого слуху децицію правди.

Неперевершеним майстром історичних алюзій, доведених до вищої міри досконалості, була і лишається, про що я вже колись казав, Ліна Костенко.

Читаю Гужву, втішаюся старим, упізнаю новим, радіуюся новом, незнаному й знаному з періодики і думаю: усе та сама стримана чоловіча сила, той самий, з мінімумом декорацій текст — прямий і твердий, як потиск його руки.

*Мажор трибунних фраз
відлунує, мов ляпас
марноті сподівань і спокою
могил.*

Самоцитатація з відгуку на “Озеро”: “Він сучасний за способом мислення, за підкресленою схильністю до завершених логічних конструкцій, за манерою — строго, інколи надміру аскетичною. Манерою, де чітко вловлюється розмовна інтонація”.

Ще називав його строгим аналітиком, думаючим ліриком.

Не відмовляючись нині від жодної з цих характеристик, хотів би додати, що це поет принципово антибанальний, антиінерційний, ворог заїжджених туристичних маршрутів думки. А якщо інколи і збивається на них, то мовби намагається підправити себе.

Навіть згадувані стосунки з часом у нього свої.

*В церкві плачуть свічі
поминальні
з надією на те, чого нема.
Безжальний, часе, ти, але ж —
і тривіальний,
мов піп у піджачку, як ризи
позніма.*

Не пригадую, щоб хтось ще

турного поета стосунки з читачем складаються важко або й не складаються зовсім.

І виною в цьому — парадокс — авторський позитив. Він передбачає зустрічний рух культури думки. За відсутності такого зустрічного руху контакт неможливий.

Читач, вихований на поверховому ліризмі, читач, що не звик до розумових зусиль, не привчений до мінливого перебігу ліричного думання та ще й обтяженого носією культурництва, такої поезії не сприймає. Для нього вона нудна й незрозуміла.

Не схильний до евфемізмів Марк Твен, чи не з такого ж приводу вивів, як на мене, формулу стовідсоткового попадання: те, що дурні пишуть, нехай дурні й читають.

Непрости стосунки в розумного і культурного поета і з критикою.

“Поезія В. Гужви не часто ставала об'єктом критичних студій. І це, думається, одна з багатьох несправедливостей, на які щедре наше літературне середовище”.

Даруйте, це знову самоцитатація. За 20 років, що проминули звідтоді, коли було те мовлено, маємо, якщо не помиляюся, лише

*Злочин несумісний з генієм?
Моцарт був ідеалістом.
Бо у тім уся трагедія,
що сумісний, що сумісний.*

Поет як особистість і доля. Коли вони у віршах не прочитуються, поета немає. Є віршувальник. Знеособлений постачальник ширпотребу.

Тут маємо особистість і долю з означеними контурами. Своїм колом мислення.

Між іншим, намагання йти раціональним шляхом — одна з тенденцій нинішнього літпроцесу чи пак літмарку. Але якими збоченнями і перевитратами мічене це пересування! Розум то імітує свою присутність, то спинається на котурни і — за відсутності нитки Аріадни, чіткої думки — з гуркотом провалюється у лабіринт Мінотавра.

Інтелектуальність підмінюється натужною, украй заплутаною грою в інтелектуальність. Досвідчений реципієнт те вловлює: ріжки стирчать та й хвіст вгадується під лахміттям слівес.

Біс — він ще й великий плутаник: заплутуючи інших, зрештою, й сам потрапляє у власні тенета.

Без трагізму поет немислимий. Час від часу він зривається і падає у його чорні води. Непоет — ніколи.

Гужва — поет з відчуттям міри і самодисципліни. Він якнайменше тягнє до надриву. Та ось вірш “Відчай”.

*Дощ іде.
Цей дощ іде по мене.
Я це знаю.
Парасоль в руках.
Дощ такий,
Що інші ріжуть вени.
Я стою.*

*І парасоль в руках.
Задощило так,
що важко жити.
Задощило так,
що не живу.
Та несила
парасоль закрити
і упати
долілиць в мокву.*

Як тут містко й ошадно відтворено нічний стан душі. А тільки й усього — дощ і парасоль.

Дивна річ: у цього несентиментального поета найсильніший розділ — інтимна лірика.

Після скверни, цинізму, збочень у виконанні звихнутих на тілесності молодих і підстаркуватих поетів і поеток, як очисний протяг — світлий шляхетний тон.

Розмаїтість психологічних станів, сигнали душі — преображення буденого на святкове у всій суворості земного й небесного, наближення до тієї філософії любові, що відклалася в пам'яті осколками класики...

*Яка нестямна річ — осліднення
в коханні.*

*Підказує любов тобі якісь слова.
І дівчина твоя — морелька
в цвіті раннім —*

*Рожева і біда,
півмертва-півжива.*

*Яка пекельна річ — при гнотику
убогім,
шикуючи ряди завжди*

*приблизних слів,
згадати жінку — подарунок Бога,
яку, якби й схотів, —*

не розлюбив.

Так і просяться до цитації такі вірші, як “Червонолист плюща”, “Знов макіяж весни”, “Яка буває врода”, вірш, що завершується рядками: “Тінь рум'янцю біля круглих вилиць. Загадкова жінка. Нічия.”

І ще, і ще... “Але куди ж іще?”

Це якщо за Вінграновським... Видана коштом Ліги українських меценатів, книга В. Гужви поновила низку крашчих книг видавництва “Ярослав Вал”.

Відповідальний за випуск і автор післямови з чітко розставленими акцентами М. Слабошпицький.

один щасливий виняток — статтю М. Слабошпицького.

З реєстрів літературного козацтва випало не одне мічене значення індивідуальності ім'я. Як правило, це люди віддалені від літературної і політичної тусовки, які неметушливо роблять свою справу.

І коли я чую, як під враженнями від газетної добірки віршів кажуть: “Ти поглянь, який хороший поет Гужва...” — лишається тільки розвести руками: він був хорошим і раніше.

У “Вертиграді” блок віршів присвячений деструктиву, надбаному Незалежністю. Вірші ці точні за діагностикою і характеристиками.

Гужва — ліроепік, раціоналіст, іроніст, що вряди-годи вдається й до сарказму, моделює цей занепадницький світ за тими ж законами логізму й строгості, що й колишній, хіба що з'явилися нові обертони й увразнилася протестна нота.

Утім, старе й нове, як уже було зауважено, ідуть у нього в ногу, притягуючи передусім афористичність, іронізмами, смисловим наголосом: “Мистецтво йде на зміну ремеслу”, “Усі ми — підсвідомо — кріпаки і нами попихають енгельгардти”. “А графоманам сняться гонорари, рясні, неначе зливи в Голулу”, “Пророк вчорашній нині вже смішний, сліпі недавні ідопоклонці. Ті, що колись встромляли в сонце ніж, рибалють у державній ополонці”.

Зауважеш нахил до спростування, здавалось би, аксіоматичного:

Дмитро ЧЕРЕДНИЧЕНКО

ГРУШКА ЗОЛОТА

Я знав, що йду на свято — відкриття виставки відомої художниці Людмили Задорожної у Галереї мистецтв імені Олени Замостян Національного університету “Києво-Могилянська академія”. Художниці, яка мала дванадцять персональних виставок в Україні й Німеччині. Її роботи є в багатьох музеях і приватних колекціях в Україні, Чехії, Німеччині, Португалії, Польщі, ОАЕ, Сирії, Канаді, США, Японії, Франції... Ступаю до зали — і немов увиходжу в коло добрих давніх друзів, відчуваючи енергетику їхніх щирих душ, світлу сердечну налаштованість, привітність і прихильність. Начебто це коло друзів чекало мене, щоб почати зворушену розмову, чисту й нелукаву. І так упродовж усього вечора відчував я той світлий погляд щирих друзів — неповторних картин Людмили Задорожної.

Виставка чи не найповніша — підсумкова. Зустріч із прегарними роботами Людмили Задорожної просто полонила мене й зачарувала. Неабияку роль у тому відіграла й талановито побудована композиція виставки — справжня така симфонія барв, думок і почуттів. Одні цикли природно переходять в інші, відлунюючи в них і поглиблюючи їх. Ось насичені, соковиті пейзажі рідної землі, в центрі яких унікальні полотна європейського розмаху “Весна” і “Пробудження”. Там — стримані, вдумливі журливі портрети “Самі собі в своїй господі”... Далі — світлі, провесніні “Седнівські краєвиди”, а в центрі експозиції — заглиблений у пракоріння нашого духу міфологічний цикл — “Древо життя (Козацькі могили)”, “Той, що дарує сонце

(Дажбог)”, “Очеретяна (Мокоша)”... Знову рідні краєвиди, наповнені цілющою стихією води, знову міфічні образи, постаті, духи, візерунки снігового саява, весняного цвітіння, “серпанкові” пейзажі, настроєві натюрморти, задумливі етюди... Ідеш, роздивляєшся, а в душі звучить оця назгасна розлога симфонія.

Правду кажуть, як глибоке коріння, то й крона могутня. Така ж могутня постать цієї оригінальної художниці зі своїм почерком і неповторним баченням світу. І найпевніше в її творах утверджується людина: якщо не сама вона, то її почуття, її думки і провидіння. Цікаві її портрети, зокрема цикл

“Самі собі в своїй господі”. Такі ж уже звичайні, життєві ці постаті, що по той бік людського гамору роблять свою буденну роботу — чистять картоплю, п’ють чай і думають, думають... А це ж чийсь батьки, чийсь матері, що в сумноті згаують свою самотність. І звичайні портрети стають промовисті й щемливі, вони дотикаються до найчутливішої мембрани людського серця.

Навіть міфічні її полотна “Древо життя (Козацькі могили)”, “Той, що дарує сонце (Дажбог)” та “Очеретяна (Мокоша)” і якоюсь мірою “Хата” — дімають душу, зворушують і зачаровують. Вони могутні, невідхильні й діткливі. Бо прошивають тебе космічним дощем — від неба до землі — й відлунюють уже промінням — від землі до неба.

На пейзажах Задорожної здебільшого немає людини. Але вона присутня, бо саме людина змогла побачити таку красу, вибрати її й зауважити інших — не проминайте, бо це неповторне.

Поетичне мислення власне багатьом полотнам Людмили Задорожної. Пригадую її прегарну картину “Зима і півень”. Уся в білувато-синюватих тонах: і півень, і дерева, й село. Але ще не все: он грєбнь полум’ям червоним ранок підпалив — і ранок, і зиму. Весни чекай, світання. Півень у штанях — не тільки сумирність, але й бунт... Або ось цей “Півень серед соняшників”, що так привернув увагу всіх, хто прийшов на відкриття виставки. Заспівав червоний півень — і народився ранок, зійшло сонце й освітло своїх небожат — соняшників.

Пригадую ще її картину “Романтичний звір”, якою ко-

Петро Засенко, Людмила Задорожна та Іван Марчук

лись ми зачарувалися разом із поетом Юрієм Рястом. Простенький, найвільний коник із квіткою на чолі, з галузкою в роті, а вдивишся — парубок гарний із сумними очима, з молодю звагою на думці. Чи й не на весілля зібрався...

Мене зачарувала на виставці прекрасна картина “Грушка золота” (авторська назва — “Осінь”). Ну й одчаяка та грушка! У темному яру на кручці горить, аж сяє, дичка, святкуючи завершення урожайного щедра.

— Це ви придумали? — питають.

— Та ні... Їхали одне малювати (чоловік Валентин підвозив), а як побачили, стали, зачарувалися: грушка в святкових шатах. Сама радість і дума сама... Я й не шкодую, що малювала зненацька не те, що планувала, а те, що зворушило та й годі.

Як на мене, “Романтичний звір”, “Грушка золота” і портрет “Наталка” за поетичністю, грою барв і чуттєвістю наближаються до класичних імпресіоністичних шедеврів. Написано ж ці твори май-

стерно, глибоко, яскраво — аби тільки вміти їх прочитати.

Із Петром Засенком і Василем Коряченком дивуємось, які гарні, влучні назви у Людмилиних картинах, зокрема в натюрморти: “Всюди очі”, “Музика” (такий ніжний і мелодійний цей натюрморт), “Відчуття літа”, “Передчуття осені”, “Лісові дзвони”, “Квіти з Росави”, “Синя вода”, “Сонце сходить”, “Рожевий натюрморт”, “Вечір”, “Натюрморт із калиною”, “Спогад про дитинство”, “Соняшники”...

Чудово проаналізувала й високо оцінила творчість Людмили Задорожної відомий мистецтвознавець Ніна Велігоцька, художники Любов Міненко, Микола Грох, Іван Марчук, Надія Печорна, письменники Петро Засенко, Валентина Давиденко, Галина Кирпа, Оксана Шалак, Сергій Цушко, Марія Литвиненко, дизайнер книги Василь Коряченко, археолог Юрій Кухарчук, фізик Руслан Мельник та багато інших шанувальників мистецтва.

А в мене перед очима — “Грушка золота”... Як добрий символ її глибоко поетичного живопису.

Надія ОНИЩЕНКО,
м. Ніжин

Він народився в сім’ї Олександри Миколаївни і Федора Даниловича Проценків — українських інтелігентів, козаків за походженням. Коли батьки побралися, то взяли позику, побудували собі в Ніжині на Волосному (зараз Шкільному) провулку, 3, будинок. Із посаджених тоді господарем дерев ще й досі збереглася ялина. Тут народилися чотири сини Проценків, серед яких 1902 року — Андрій.

Уявімо атмосферу дому, де у великій вітальні стоїть рояль. І батько щоранку розспівується, починає з гам і вокалізів і закінчує арією Ігоря з опери “Князь Ігор” О. Бородіна. А вже Федір Данилович склав іспит на регента при Театральному товаристві в Петербурзі. А в Ніжині він викладає співи і музику в гімназії і Ніжинському інституті, організовує хорів і театральні колективи, підтримує творчі дружні зв’язки з землячками, акторкою Марією Заньковецькою.

Щосуботи в домі Проценків влаштовуються домашні концерти, в яких беруть участь до 25 музикантів і співаків. Господар одягає під сюртук вишиванку і в супроводі фортепіано співає “Коли розлучаються двоє” М. Лисенка. Звучать інструментальні твори у виконанні струнного квартету. Долучаються і діти: спочатку як слухачі, а пізніше як виконавці. А вже всі сини Проценків були музикальні, кожен грав на якомусь інструменті й обов’язково на фортепіано. Нотну грамоту в цій родині вчили разом із букварем.

Сюди приходили професори Історико-філологічного інституту В. І. Резанов, М. М. Сперанський, директор Ніжинського краєзнавчого музею І. Г. Спаський. Збирав

Федір Данилович і талановиту молодь. У такій атмосфері зростає Андрійкою. З десяти років він вчиться гри на скрипці в уродженця Ніжина, аспіранта Варшавського вищого музичного інституту Йосипа Москвичова, який проводить канікули в рідному місті. В цей час, після закінчення початкової школи, хлопець вступає до Ніжинської класичної гімназії. Крім обов’язкових латинської, давньогрецької і німецької мов, загальних предметів, він паралельно вчиться гри на скрипці у приватній школі професора Спльовача. Коли в домі Проценків з’явилася рідкісна роботи віолончель, Андрій опановує основні прийоми гри на цьому інструменті.

лективу країни. Запрошення працювати солістом в оркестрі такого театру було почесним і престижним. В 1930 році флейтиста відзначила співачка Валерія Барсова і на сольних концертах запропонувала виступити разом.

В 1934 році Проценко — перша флейта Київського Державного академічного театру опери та балету і водночас викладач Київської консерваторії. Його ім’я серед тих, хто активно сприяє розвитку українського музичного мистецтва: О. Петрусенко, З. Гайдай, О. Ропська, М. Донець, А. Пазовський, В. Йорши. Цих людей Андрій Проценко приваблював насамперед високою професійною відповідальністю, вимогливістю до себе і до ін-

ти України, дванадцять лауреатів конкурсів, п’ять аспірантів, 25 його вихованців грають в оркестрах Києва. В. Антонов. Я. Верховинець, А. Коган, В. Пшеничний, С. Савченко, В. Федченко, А. Сергєєв, Г. Грабар мають фондові записи на радіо, телебаченні, на платівках.

У педагогічну діяльність, у спілкування з учнями професор вніс традиції рідного дому. Учні згадують інтелігентність наставника. “Прекрасний у житті й мистецтві, він притягував до себе, — згадує Павло Суханов. — Щирість була визначальною рисою його характеру. Він поважав усіх, але не любив марнослів’я, підлабузництва”.

Його артистизм, вільний від усього поверхового, несправжньо-

магає йому матеріально, а на всі спроби повернути борг тільки відмахується: “Повернеш, коли розбагатієш”.

Щорічно Андрій Федорович відвідує у рідний Ніжин, доньці Людмили показує вулиці свого дитинства, родове гніздо, де вже мешкають інші люди, і з будинку якого знято герб у вигляді ліри. Але ще збереглася початкова школа, велична споруда Гімназії вищих наук князя Безбородька.

Можливо, саме через оцю любов до рідного коріння Людмила стала істориком, а не співачкою, як хотів батько.

Перечитуючи “Життєпис, спогади” про Андрія Проценка, видані в Києві “Музичною Україною” 1990 року, переконаєшся у важливості традиції дому, народу у формуванні людини. Мій земляк став місцем між минулим і майбутнім для своєї доньки, відомого вченого-історика, засновника архіву-музею літератури і мистецтва у Києві, і для своїх послідовників у мистецтві. Одним із таких можна назвати і відомого трубача, родом із Ніжина, соліста оркестру Великого театру в Москві Тимофія Докшицера. У книжці спогадів “Трубач на коні” він називає флейтиста Проценка серед ніжинських оркестрантів, які грали разом із його батьком і дядьком. У 1941 році Тимофій став лауреатом Всесоюзного конкурсу, де серед членів журі й Андрій Проценко. А 1982 року Докшицер привітав професора з 80-річчям.

1984 року, після смерті видатного флейтиста, було встановлено меморіальну дошку на аудиторії Київської консерваторії. А в Ніжині, на батьківщині заслуженого артиста України, ми не маємо жодних відзнак цього сподвижника української культури. Як ж традиції передо наступним поколінням?

ЧАРІВНИК ФЛЕЙТИ

1919 року Андрій придбав стару систему флейту і з допомогою фортепіано вивчив її звукову систему. З 1 січня 1920 року його запросили в оркестр кінотеатру Б. Вержиківського і з цього часу починається оркестрове життя флейтиста, яке триватиме 36 літ.

Восени 1922 року Андрій стає студентом київської консерваторії. І одночасно він грає в оркестрі Київської опери. Він знаходить своє кохання: Клавдію Демидову — співачку з родини відомих акторів. Молоде подружжя відвідує Марію Заньковецьку, яка дарує їм, крім посуду, оксамитову папку зі своїм барельєфом, а також шматок муарової стрічки з ювілейного вінка 1922 року.

Професійне визнання Андрій Проценко отримує в Свердловській опері, яка в 20-30-ті роки мала славу найкращого оперного ко-

ших, великою самоорганізованістю. Мало хто знав, що у флейтиста була атрофована одна легеня.

Проценко весь час працював над собою — щодня вранці грав вправи і складні уривки з опер. В Уфі під час війни, не маючи можливості грати вдома, він у мороз ще затемна йшов до нетопленого приміщення театру і там у спеціальних рукавичках розігрався годину-півтори. Отака система професійної підготовки врятувала життя й учню Проценка Володимир Антонову. Лікарі, знайшовши в його легенях затемнення, заборонили йому грати на флейті. А вчитель, дізнавшись про це, навпаки, збільшив навантаження. При повторному обстеженні діагноз не підтвердився.

Понад 90 учнів професора Андрія Проценка склали його школу. Серед них чотири заслужені артисти

Анатолій Буртовий “Після роботи”

Людмила ІВАННІКОВА

Початок липня збігається з масовою косовицею по всій території України. Іноді, коли рання весна, початок косовиці випадає на перший день Петрового посту. Косарі виходили на вулицю і, б’ючи мантачками в коси, сповіщає односельців, що вже час косити траву. Микола Маркевич, видатний історик і етнограф, повідомляє: “На косовицю в нас збираються цілим селом. Білі шаровари, білі сорочки, точило, гаман, молька і коса нагадують одягу Святослава, а ряди косарів — лави запорожців. Табір на могилі, кругом вози, яма викопана, в ній вогонь, над вогнем — казани: вариться юшка, каша, тут же стоїть віз із запасами — сало, сіль, риба на випадок середи і п’ятниці й бочка з горілкою. Далі — похідна кузня, де клепають коси.

Отаман веде косарів. Коли підсохне трава, приходять жінки, сестри і дочки з граблями...”

Чи не найкращий вид літньої календарно-обрядової поезії — косарські та гребовецькі пісні, в яких оспівується людська праця, краса природи, найніжніші почуття:

*Косарі косять, а вітер повіває,
Шовкова трава на косу налягає. (2)
Що перший косар та й галочки питає:
— Ой ти галочко чорная, маленькая,
Скажи правдоньку, де моя миленька?
— А твоя мила у лузі над річкою
Умивається холодною водою.
Утирається білою хустиною,*

*Малює личко червоною калиною,
Малює брови чорною ожиною...*

Про обряди і звичаї, пов’язані з косовицею, найкраще розповідає Михайло Максимович у праці “Дні і місяці українського селянина” (К., 1877).

Місяць червень (червець) — це гаряча пора, косовиця. Жодна селянська робота в Україні не відбувалася в такій розкоші! Ще звечора господар або господиня йшли на село і запрошували найкращих парубків — місних і роботящих — на толоку, за поденну плату. На косовицю йшли раненько, до сходу сонця, поки роса ще не спала. Кожен ішов з хлібом та горілкою, як на весілля. Господар повинен був везти своїх косарів на волових возах на сінокіс і назад, хоч би й недалеко було від дому. Урочисто, з піснею, у білих полотняних одягах, рушали косарі рано-вранці, а повертались при заході сонця.

*А вже сонце котиться, нам додому
хочеться.*

*А ми не йдемо — да пана ждемо!
Поки пан приїде, пару коней запряже,
Да ще й посідлає, да й нас посаджає!*

Господар повинен був годувати своїх косарів ситно і смачно чотири-п’ять разів на день: сніданням, обідом, полуднем, підвечірком, вечерею. Повинен поїти їх горілкою вдосталь, підносячи чарку не лише під час їжі за кожною стравою, а й під час роботи, коли на спеці косар втамовує спрагу не лише водою, а й горілкою. Тож на одного косаря в день виходило по кварти.

КОСОВИЦЯ

*Закотилось сонечко за зелений гай (2).
Ми поїдем вечеряти у багатий край (2).
У багатому краї вареники на столі,
Вареники в маслі, горілочка в пляшці.
Варенички поїмо, горілочки поп’ємо,
Помолимось Богу та й підем додому!*

Добра господиня напикала на косовицю достатньо паляниць і пирогів. Причому ще й досі в народі, коли хто поліпить великі вареники або пироги, приказують: “Ого пірі! Косарський!” Як тільки вона вирядить із дому поїзд, до неї сходилися сусідки — поглядити косарям дорогу і допомогти варити обід, з яким господиня повинна з’явитися сама на сінокіс і обов’язково вбрана по-святковому.

Господар збирав косарів стільки, скільки треба для того, щоб закінчити косовицю за один день. Тому величина сінокосних лугів в Україні позначалась кількістю косарів — на 10, на 20 косарів.

Косарі, хоч би скільки їх було, завжди настановляли собі одного старшого — отамана і підстаршого осавулу. Отаман ходив із кошою попереду, розпоряджаючись роботою. Те місце, де ставали косарі возами на весь день, звалось кошом. Сюди сходились їсти, і для цього щоразу викидалася закличка на віха. За чаркою косарі бажали господареві, щоб Бог дав “на сіно гнойок, а на волики — лойок”, а косарям бажали ведмежої сили. Коли ж на свіжі покоси, бува, впаде дощик, що потемнить сіно, приказували: “Сіно чорне — та зима біла, поїсть!”

Весело косили косарі в лузі, весело світило сонечко, весело співали коси в траві, наче якась дивовижна небесна музика.

*Косарики косять, вітрик повіває,
Вітрик повіває, дощик накрапає.*

*Передньому косарю борщу й каші наварю,
А задньому — жаб, щоб не ліз позад!*

*Ой раночку, раночку, заховайся в ямочку,
Сонечко — в траву, святий вечір — гу!*

По заході сонця, в кінці косовичного дня, всі косарі з отаманом ставали в ряд, ставили коси вперед і, помантачивши їх тричі, тобто погостривши дерев’яними лопатками (мантачками), кидали їх перед собою на землю, хрестились і клали три земні поклони, а тоді казали: “Спасибі Богові за допомогу, спасибі й вам, панам отаманам і господарям, що день уробили і нікого не били”. Це — до того, що отаман мав право покарати мантачками того косаря, який ганявся за зайвою чаркою і прогуляв частину дня або чим іншим провинився за неславу одногоднього товариства.

Коли приїжджали з косовиці в хазяйський двір на вечерю, то господиня підкла-

саркою, завчасно сходилися до господині сусідки — ложки мити. Мали право бути на цій вечері й жінки всіх косарів.

Увесь день співали в полі, а ввечері й коса ставала музичним інструментом: збивши її з дерев’яного кісця, один косар тримав її за п’ятку і постукував у неї мантачкою, а другий, стоячи на колінах, похоплював її долонями то вище, то нижче, чим викликалися приемні звуки в лад пісні. Одні косарі грали, водячи брусом по пруту (спинці) коси. Нерідко під ці звуки веселий косар вибивав тропака, приспівуючи: “Ой, гоп!”

*А вже сонце над липкою,
Тряси, пане, калиткою,
Тряси не тряси —
По рублю даси!*

Слідом за косовицею йде збирання сіна — гребовиця. Гребли сіно з покосів зазвичай дівчата та молодці, а в копиці клали парубки. Отож гребовиця — щонайвеселіше діло в господарстві, на яке сходились як на гуляння. Гребцю за день платили до сороківки (гривеник) сріблом. На обід варили їм один куліш, та й то не скрізь, на полудень давали хліб і сіль, тільки на вечерю варили їм у хазяйській хаті добрий борщ і кашу та припасали горілку. Тому гребці так нетерпляче чекали вечора:

*Ой як було рано, то й серденько в’яло,
Як повечоріло — то й повеселіло!*

У багатьох місцевостях України був звичай: закінчивши день роботи, пара чи дві гребців виходили попереду інших, їм на плечі ставили невелику дівчинку, яка трималася за підняті ними вгору граблі, і так усі йшли з піснями до свого куреня. Звідки вже юрбою йшли до хазяйського двору, теж із піснями, а в старі часи і гребців, як і косарів, везли додому на возах.

*А вже сонце кружком, кружком,
Нам додому лужком, лужком,
Лужком-бережком,
Жовтеньким піском.
Калиновим мостом
Нам додому просто!*

*Наша пані добра, зарізала бобра,
І сама не їла, і нам не веліла! —
весело приспівували голодні дівчата та парубки, йдучи з поля.*

*Ой чиї ж то гребці, дівки та молодці —
Граблі золоті, сами молодці!*

Українська косовиця продовжувалась аж до Купала — дня літнього сонцестояння, коли сонце перескакує на зиму. За повір’ям, цього дня соловейко “ячмінним колосом давиться” і перестає співати тоді, як настають жнива першого ярого хліба — ячменю, а потім — і жита.

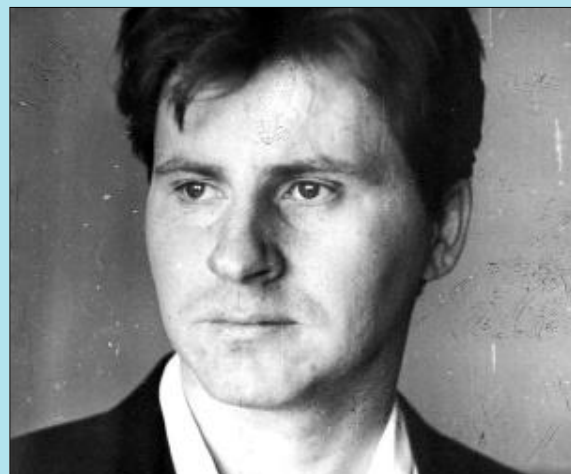
«ОЙ НА ІВАНА, ОЙ НА КУПАЛА...»

СЛОВО ПРОСВІТИ

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Поетичний
автограф
від Ігоря
Павлюка

Анатолій ГАТНЕНКО

Ні, мабуть, це занадто категорично: “без задоволення”. Київ — дивовижне місто. Прогулюючись ним, доторкаєшся зором і серцем до стародавніх будівель, дихаєш на повні груди в його чарівних парках і скверах (які, на щастя, ще збереглися). Та водночас відчуваєш якийсь щем, коли бачиш, як нахабно змінюють його неповторне обличчя новоявлені хазяї життя. Для себе я це визначив як масштабну акцію під патронатом мешканців Лисої гори, які чинять свій дикий шабаш, абстрагуючись від історії, культури, зрештою, звичайних людських почуттів.

Багато говорено і писано про позбавлені елементарного смаку висотні будівлі в історичному осердді Києва, про спотворення лінгвістичної атури міста латиномовними написами закордонних фірм та офісів. На Софійському майдані, одній із найдавніших пам'яток, залишених нашими пращурами, стоїть будинок класичної архітектури, весь перший поверх якого позначений написами, що можуть викликати асоціації з Парижем чи Берліном (бодай за назвами фірм), але аж ніяк не з українською столицею. І так — по всьому периметру давнього міста. Не могу уявити, щоб на знаменитій Ейфелевій вежі був ресторан не “Жюль Верн”, а наприклад, “Роберт Стівенсон” чи “Марко Вовчок”...

Люблю прогулюватися Старокиївською горою, звідки, як відомо, почався наш столий град. Звідси добре видно знайомі з літописів гори, які, ніби острови, постали серед безмежного зеленого моря. Вони увійшли у плоть і кров стародавнього київського люду, до них доторкалися серцем і київські князі. Один з них — Святослав Хоробрий — підвівся у стременах і здивовано вдивляється у такий знайомий, рідний і водночас чужий краєвид. На місці, де білили колись хатки з садами, в урочищах, що мали назву Гончарі й Кожум'яки, нині зростає якесь картинне селище. В урочищі, що простяглося від гори Дитинки до Пейзажної алеї,

ПРОГУЛЯНКА БЕЗ ЗАДОВОЛЕННЯ,
АЛЕ З МОРАЛЛЮ

неподалік Львівської площі, довгими рядами виструнчилися чудернацькі металеві коробки-сараї.

— Що це за селище? Що це за намети? Невже їх поставили всюдисущі печеніги? — дивується князь.

І я розумію його здивування. Звідки йому знати, що то справа рук його земляків з XXI століття. Те картинне селище вони претензійно назвали “Європою”, а ті халабуди звели ніякі не печеніги, а заможні кияни для своїх залізних коней — автомашин. Чарівні краєвиди спотворені цими незугарними витворами людей, позбавлених смаку, відчуття тяглості своєї історії, зрештою, турботливого ставлення до рідної землі, її екології. Неповторна краса, що належить усій київській громаді, незаконно приватизована і спотворена...

Сонце напікає мені голову, і я починаю романтично марити про те, яким могло б бути це урочище. Уявляю тут прекрасний ландшафтний парк — із літнім кінотеатром, дитячими і спортивними майданчиками, кафе. Відповідно облаштоване, це місце могло б стати гарною родзинкою нашого міста.

Засмучений побаченим, рушаю на давній Поділ. Спустившись засміченим Андріївським узвозом (люблю цю вуличку, але ж як її останнім часом занедбали!), прямую на Боричів тік. Як відомо, вуличка ця витікає ще з давньокиївських часів, згадується вона у нашому епосі “Слово про Ігорів похід”. Звичайно, від тих часів мало що збереглося. Її нинішнє обличчя переважно формують (точніше, формували) невисокі будівлі XVIII—XIX століть. І це надавало їй неповторного шарму, посиленого згадкою про першовитоки вулиці. Що ж я побачив нині? Патронат мешканців Лисої гори відчувається, безперечно, і тут. Ще й як відчувається!

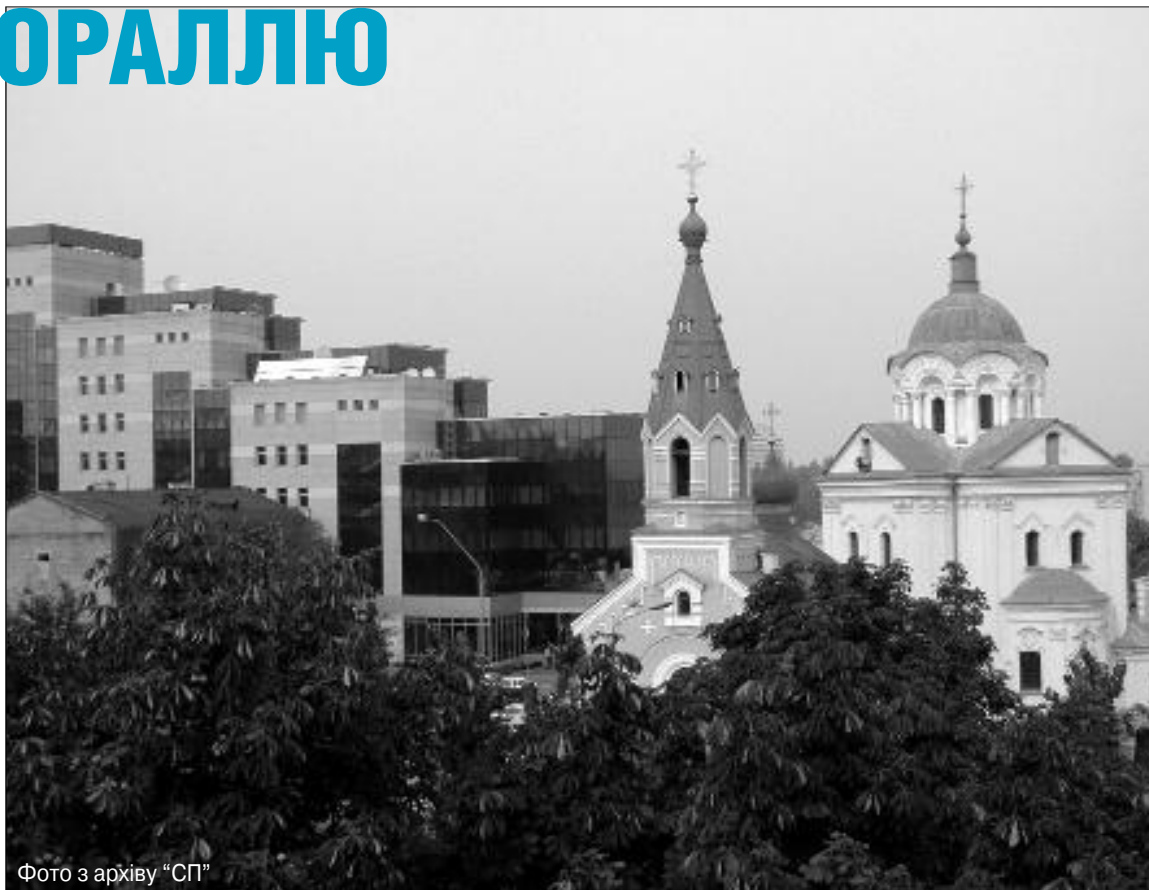

Фото з архіву “СП”

Поруч із кількома одно-, дво-поверховими будиночками старої забудови з'явилися кількаповерхові офіси різних товариств з обмеженою (точніше — з нульовою) відповідальністю. Поруч з однією такою новітньою будівлею доживає свого віку півтораповерховий будиночок зворушливої давньої архітектури. Чому, спитаєте, доживає? Та тому, що вижити у нього немає жодних шансів. Вікна розтрощені, двері повибивані, стеля ось-ось упаде, на стінах графіті, що засвідчують про насичене нічне життя старої будівлі. Відчуваю, як гіркий клубок підкочується до горла. Господи, за що ж ти караєш нас байдужістю і безпам'ятством? Це відчуття посилюється спогляданням пам'ятної дошки, встанов-

леної вже за часів незалежної України.

На ній читаю: “Будинок житлової 1819 р.”. Вказано й охоронний номер — 274. Підтверджується, що це “пам'ятка архітектури”. І як насмішка: “Охороняється державою. Пошкодження карається законом”. Озираюсь довкола — де ж та держава, яка “охороняє”? Не бачу, натомість із заростей бур'яну й бузини долинає якесь ніби чаклунське шамотіння. Здогадуюсь, що це сміються мешканці Лисої гори. Що я можу їм протиставити? Хіба що подати цей допис до небайдужого “Слова Просвіти”...

Фунікулером піднімаюся до Верхнього міста, минаю Михайлівський майдан і виходжу на Михайлівську вулицю. Увагу мою привер-

тає напис: “Ресторанчик “Ле Борщ”. Зізнаюсь, я подумки розсміявся, дивуючись вигадливості власника. Раніше тут було кафе “Французька булка”. Воно не набуло популярності, можливо, тому, що люди глибоко сумнівались у якості тієї булки попри такий її епітет. Тож власник і навернувся до свого, українського, хоч і не може ще відмовитися від французького акценту, бодай у вигляді частки “ле”.

Гуляймо вулицями нашого всетаки чарівного міста. Хоч би заради того, аби переконатися, що ми — дуже давній і мудрий народ. Адже нині ми знаємо, що нам мінімум шість тисяч років. То що нам до того, що було сто, двісті чи навіть тисячу років. Еге ж?

Засновник:
Всеукраїнське
товариство “Просвіта”
імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво
КВ № 4066
від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Головний редактор
Любов ГОЛОТА
Редколегія
Любов ГОЛОТА,
Ярема ГОЯН,
Павло МОВЧАН,
Анатолій ПОГРІБНИЙ
Олександр ПОНОМАРІВ
Іван ЮЩУК

Перший заступник
головного редактора
Олександр ШОКАЛО
279-49-47

Заступник головного редактора
Петро АНТОНЕНКО
279-49-47

Заступник головного редактора
з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел/факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК
Відділ літератури
Уляна ГЛІБЧУК
270-55-57
Відділ культури
Валентина ДАВИДЕНКО
270-55-57
Відділ мови
Ніна ГНАТЮК
279-49-47
Відділ коректури
Тетяна ЩЕРБАК
Ірина СТЕЛЬМАХ
278-63-69

Комп'ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Олег БЕСЬКИЙ
278-63-69

Черговий редактор
Уляна ГЛІБЧУК

Бухгалтерія
279-41-46

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б,
м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosivity.com.ua

Видруковано з готових
фотоформ на комбінаті
“Преса України” у середу.
Зам. № 3301226
Загальний наклад — 32000

Листування з читачами —
тільки на сторінках газети.
Відповідальність за достовірність
інформації несуть автори.
Редакція залишає за собою право
редагування та скорочення текстів.

При використанні наших публікацій поси-
лання на “Слово Просвіти” обов'язкове.

Індекс газети
“Слово Просвіти” — 30617

Передплатна ціна, враховуючи
поштові послуги:
на місяць — 3,38 грн.
на 3 місяці — 9,89 грн.
на 6 місяців — 19,18 грн.

